

**Vapauttaako vieraannuttaminen reilun remainderin?
Venutin teoria ja reilun kaupan kääntäminen**

Heidi Hietaniemi
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2010

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

HIETANIEMI, HEIDI: Vapauttaako vieraannuttaminen reilun remainderin? Venutin teoria ja reilun kaupan kääntäminen

Pro gradu -tutkielma, 63 sivua + englanninkielinen lyhennelmä 7 sivua
Kevät 2010

Tutkielmassa tarkastellaan Lawrence Venutin käännöstieteellistä teoriaa ja eri toten vieraannuttavaa ja vähemmistöyttävää kääntämistä. Tutkimuksen näkökulma on tutkielman laatijan itse hahmottelemassa, nykypäivän eettisen kuluttamisen ihannetta mukailevassa ”reilun kaupan kääntämisessä” ja Venutin teorian soveltuvuudessa tällaisen kääntämisen teoreettiseksi peruskiveksi. Tämä esim. elintarvikekaupasta tuttu reilu kauppa on toiminut ideologisena innoittajana ajatukselle kääntämisestä, joka toteutetaan kaikille osapuolille tasa-arvoisesti reilun, läpinäkyvän tuotantoprosessin avulla. Venutin teoria puolestaan nostaa esiin epäsuhtia globaalissa vallanjaossa ja esittää kääntämistä näiden epäsuhtien edistäjänä ja toisaalta niiden vastarinnan välineenä. Venutin teoriassa vastarinnan kohteena on erityisesti (periaatteessa yksinomaan) anglo-amerikkalainen kulttuurihegemonia sekä englannin kielen ylivalta. Vallitsevat kääntämisen käytännöt itse käännöstyöstä kustannus- ja julkaisupolitiikkaan jatkavat tätä vallankäytön keskittämisen traditiota, johon Venuti vastaa vieraannuttavan kääntämisen keinoin. Tällaista ideologista taustaa vasten Venuti näyttäytyy teorioineen varsin hyvin soveltuvana reilun kaupan kääntämisen teoreettiseksi pohjaksi.

Tutkielman metodinen lähestymistapa on käsiteanalyysi. Sen avulla pyritään tarkastelemaan ensinnäkin Venutin vieraannuttamista käsitteenä, sekä siihen sisältyvien, reilun kaupan kääntämisen kannalta olennaisten elementtien kuten vastaanoton, lokaation ja näkyvyyden merkityksiä ja sisältöjä Venutin teoriassa. Erityistä huomiota saa aiemmassa tutkimuksessa vähemmälle noteeraukselle jäänyt *remainder*-käsite, jonka Venuti on adoptoinut kielitieteilijä Jean-Jacques Lecercleltä käännöstieteelliseen käyttöön ja jota hän soveltaa erityisesti vähemmistöyttävän kääntämisen välineenä (teoriassa puhutaan sekä vieraannuttavasta että vähemmistöyttävästä kääntämisestä, jotka tämän tutkielman puitteissa koetaan lähes synonyymisinä; joitakin painotuseroja toki löytyy, kuten *remainder* vähemmistöyttämisen yhteydessä).

Tutkielmassa havaitaan Venutin teoriassa useita seikkoja, jotka puoltavat sen epäsovivuutta reilun kaupan kääntämiseen. Teorian oma päämäärä, sikäli kuin sitä on tämän tutkielman sivuille tulkittu, on hegemonian kukistaminen, mutta tämän päämäärään saavuttamiseksi esitetyt keinot vaikuttavat lopulta varsin rajallisilta suureen tavoitteeseen nähden. Venutin näkemykset esimerkiksi kääntäjän näkyvyydestä ja sekä tämän näkyvyyden toteuttamisesta tähtäävät sellaiseen kääntämiseen, joka edellyttää varsin paljon sen vastaanotolta onnistuakseen tavoitteessaan. Suurin ongelma reilun kaupan suhteen on kuitenkin oikeastaan se, että venutiaaninen teoria ei ota pohjimmiltaan huomioon *lähdekulttuuria*. Kääntäjän näkyvyyttä promotoidessaan teoria tarjoaa sellaisia käännösstrategisia keinoja, jotka ensisijaisesti pyrkivät tuomaan esiin tekstin käännös-statusista varsinaisen kääntäjän sijaan. Siinä missä reilun kaupan kääntämisen ketju tähtää kaikkien vaiheiden ja niihin osallistuneiden näkyvyyteen ja samalla lukijan huomioimiseen tekstin luettavuudessa, ei venutiaaninen teoria lopulta tarjoa kuin ideologista pohjaa, mikä toki on merkittävää ja tärkeää sinänsä.

Asiasanat: Venuti, vieraannuttaminen, käsiteanalyysi, reilun kaupan kääntäminen

SISÄLTÖ

1. Johdanto	1
1.1. Lähtökohdat ja tavoitteet	1
1.2. Metodi ja aineisto	4
1.3. Rakenne	5
2. Venuti – taustaa	6
2.1. Venutin teoriasta – kieli, kulttuuri, valta, politiikka, kääntäjä	6
2.1.1. Kääntäjä näkyviin	6
2.1.2. Skandaalit päivänvaloon	8
2.1.3. Kaiken takana on hegemonia	8
2.2. Venuti käänntstieteen kentässä	10
2.3. Venutin vastaanotto	11
2.3.1. The Translator's Invisibility 1995	12
2.3.2. The Scandals of Translation 1998	13
2.3.3. The Translator's Invisibility: A History of Translation, 2 nd ed. 2008	14
3. Venutilainen vieraannuttaminen	16
3.1. Käsitteistä: vieras ja pieni	16
3.2. Vieraannuttaminen, vähemmistöyttäminen – kotouttaminen	18
3.2.1. Vieraannuttamisen juuret: Schleiermacher	18
3.2.2. Venutin vieraannuttava kääntäminen	19
3.2.3. Miten toimia?	23
3.2.4. Vieraannuttava käännösprojekti käytännön toteutuksena: Venuti ja Tarchetti	25
4. Remainder	26
4.1. Käsitteen alkulähteillä: Jean-Jacques Lecercle's remainder	26
4.2. Venutin remainder	28
4.2.1. Arkaainen remainder ja homofonia – 1995	28
4.2.2. Remainder – 1998	29
4.2.3. Esimerkiksi: Tarchetti remainderin näkökulmasta	32
4.2.4. Remainder ja kääntäjän alitajunta: Venuti 2002	33
4.2.5. Reilu remainder?	35

5. Reilun kaupan Venuti?	38
5.1. Vastaanottava yleisö – miten metsä vastaa?	38
5.1.1. Käännöskielen heterogeenisyys	39
5.1.2. Vieraannuttavan tekstin kotoisa vastaanotto	41
5.1.3. Lähdetekstin ja vastaanottajan vaihtuvat kontekstit	42
5.1.4. Väärin luetut käännökset – lukijan vastuu	44
5.2. Paikkansa ja tilanteensa kaikilla	45
5.2.1. Kirjailija täällä, lukija siellä	46
5.2.2. Kääntäjän ja käännöksen paikka	47
5.2.3. Afrikan maat – Suomen maa	48
5.2.4. Reiluuden lokaatio	50
5.3. Kääntäjän näkyvyys	51
5.3.1. Näkymättömyyden ongelma	51
5.3.2. Näkyvyyden tasoja ja paikkoja	52
5.3.3. Näkymättömyys eli sujuvuus eli kotoutus?	54
5.3.4. Näkymisen ongelmia reiluuden näkökulmasta	56
6. Lopuksi	58
Lähteet	62
English summary	

1. Johdanto

Tutkin pro gradu -työssäni Lawrence Venutin teoriaa henkilökohtaiseen kiinnostukseeni perustuvista näkökulmista. Venutin ajatukset vieraannuttavasta kääntämisestä ovat edelleen hengissä käännöstieteen tutkimuksessa, ja tahtoni ja tavoitteeni on tutkia vieraannuttavaa kääntämistä ja sen soveltumista käytännön kääntämisen teoreettiseksi viitekehikseksi etenkin itse kehittämäni, tähän aikaan sopivan ”reilun kaupan kääntämisen” osana. Teoreettisen pohdinnan tuloksena tutkimus tuottaa myös uutta tietoa Venutin vähemmistöyttävän kääntämisen olennaisen ”välineen”, *remainderin*, olemuksesta käännösstrategisena työkaluna.

1.1. Lähtökohdat ja tavoitteet

Tutkimuksen taustalla on pitkään jatkunut henkilökohtainen kiinnostukseni Venutin teoriaa kohtaan eräänlaisena käännöstieteellisenä globaalina oikeudenmukaisuuden edistäjänä. Venutin vieraannuttavan kääntämisen teorisointi havainnoi merkittäviä epäsuhtia vallan ja taloudellisen hyvinvoinnin jakautumisessa eri maiden ja maanosien välillä, ja esittää näiden epäsuhtien toteutumista kääntämisessä. On kuohuttavaa ajatella, että kääntäminen voisi osaltaan vaikuttaa oikeudenmukaisen ja kaikille tasapuolisen maailman luomiseen.

Venutin paikkaa tutkimuksen kohteena puolustaa myös hänen ja teoriansa asema käännöstieteen klassikkona. ”Vieraannuttaminen” on termi, jota kuulee tänäkin päivänä yliopiston käännöstieteen laitoksen käytävillä Venutista inspiroituneiden opiskelijoiden huuilta, ja sitä myös sovelletaan esimerkiksi vertailevassa käännöstutkimuksessa (”onko käännös vieraannuttava vai kotouttava”). Teoria on siis edelleen elinvoimainen ja tieteenalalla merkittävä, vaikka Venutin ensimmäinen merkkiteos, *The Translator’s Invisibility*, ilmestyiikin jo 1995. Käännöstieteen kentässä on kuitenkin ehtinyt tapahtua paljon 15 vuodessa, ja tutkimukseni pyrkiikin paneutumaan Venutiin ja vieraannuttamiseen tämän päivän hengessä.

Nykypäivän näkökulmaa terävöittäakseni tutkin Venutia myös itse kehittämäni ”reilun kaupan kääntämisen” potentiaalisena teoreettisena taustana. Reilun kaupan kääntämisen ajatus juontaa sekä omasta maailmankuvastani että nykypäivänä suorastaan trendikkäästä eettisen kuluttamisen ajattelusta, joka kulminoituu reilun kaupan tuotteissa.

Reiluuden henki on nykyään läsnä paitsi elintarvike- ja tekstiilikaupassa, myös niin

urheiluseurojen asennekasvatuksessa¹ kuin av-kääntäjien pyrkimyksissä asianmukaisiin työehtoihin ja korvauksiin, jotka tiivistyvät sloganiin ”Reilun pelin käännöksiä”.² Reilu kauppa itsessään tähtää esimerkiksi köyhien maiden pienviljelijöiden olojen kohentamiseen sekä taloudellisesti että tekemällä tuotanto-organisaatioista läpinäkyvämpiä. Reilu kauppa hyödyttää myös naisia edellyttämällä tasa-arvoista kohtelua sekä lapsia ehdottomalla lapsityövoiman käyttökiellolla. Ympäristöasiat ovat niin ikään osa reilun kaupan agendaa, niin luonnon kuin ihmisten kannalta.³ Tämä tutkimus ei ota kuitenkaan kantaa varsinaiseen reilun kaupan toimintaan ja sen toteutumisen onnistumiseen, vaan käsittelee sitä yksinomaan ideologisena rinnastuksena reilun kaupan kääntämiselle.

Reilun kaupan kääntäminen pyrkii yhtäläillä tuottamaan eettisesti kestäviä käännöksiä avoimen tuotantoprosessin kautta. Tällainen reilu kääntämisen ketju kattaa kaikki osatekijät lähdetekstin laatijasta käännökseen lukijaan ja pyrkii ottamaan kaikki osat huomioon. Koska ketju käsittää teoksen siirtymisen kulttuurista ja maasta toiseen, nähdään kääntäjä tasa-arvoisena tekijänä lähdetekstin tekijän kanssa. Käännöstekstin tuottaja voi olla pieni tai suuri kustantamo, mutta tämä ei saa vaikuttaa reiluuden toteutumiseen. Reilun kaupan kääntämisen ”säännöt” ovat melko yksinkertaiset ja ne tähtäävät yksinomaan siihen, ettei kääntäminen kaupallisena ja kulttuurisena toimintana aseta ketään ketjun osasta epäedulliseen tai hallitsevaan asemaan. Asetelma lähtee tekstivalinnasta; ei ole reiluuden hengen mukaista kääntää voittopuolisesti jostakin tietystä kielestä, vaan käännösten alkuperän kirjo tulisi olla mahdollisimman laaja. Niin ikään ei ole ”reilua” suosia yksinomaan tiettyjä kirjailijoita tai genrejä. Käännösstrategian kannalta reiluus on sekä lähdetekstin laatijan, tuottajan ja lähdekulttuurin että kääntäjän näkyvyyttä, päämääränä lukijalle lukukokemus, joka antaa mahdollisimman paljon, eikä toisaalta lähtökohtaisesti pyri miellyttämään vain tiettyjä vastaanottajajoukkoja. Taloudellisesti kääntämisestä saatu hyöty kuuluu asianmukaisesti jaettuna kaikille osapuolille; kuluttajalle tämä näkyy suhteessa kohtuullisena hintana. Reilun kaupan kääntäminen on ”järjestelmänä” joustava ja ottaa huomioon eri olosuhteet eri maissa, ja toteuttaa ideologiaansa huomioiden esim. käännösstrategioiden toteuttamiseen ja vastaanottoon vaikuttavat vaihtuvat tekijät. Reilun kaupan kääntäminen, kuten Venutin teoriakin, perustuu näkemykseen epätasa-arvoisesta vallan ja vaurauden jakautumisesta, johon halutaan muutosta.

Venutin teoria poliittisine ulottuvuuksineen vaikuttaa varsin sopivalta reilun kaupan

¹ Ks. http://www.slu.fi/reilu_peli/ (luettu 11.4.2010)

² Ks. <http://www.av-kaantajat.fi/> (luettu 11.4.2010)

³ Ks. <http://www.reilukauppa.fi/> (luettu 11.4.2010)

kääntämiseen. Venutin teoria ajaa niin ikään taloudellisen ja kulttuurisen hegemonian kaatamista kääntämisen avulla, ja vastustaa yhden kielen ja kulttuurin ylivaltaa muihin nähden. Vieraannuttava kääntäminen pyrkii tekemään kääntäjästä näkyvän toimimalla vastarintana kotouttavalle, lähdekulttuuria ja tekstin käänös-statusta häivyttävälle kääntämiselle. Tätä taustaa vasten Venutin teoria on lähtökohdiltaan hyvin soveltuva reilun kaupan kääntämisen teoreettiseksi viitekehikseksi. Tutkimukseni pyrkii selvittämään missä määrin näin on käytännön kääntämisen kannalta pohtimalla Venutin teoriaa erilaisista reilun kaupan kääntämisen kannalta olennaisista näkökulmista.

Yksi merkittävä tekijä teorian soveltuvuuden tutkimisessa on tarkastella teorian keinoja käytännön toteutuksessa. Vieraannuttavan kääntämisen osalta tärkeä käänösstrateginen elementti on Venutin toisessa merkkiteoksessa *The Scandals of Translationissa* (1998) eniten esille nostettu kielellinen vieraannuttamisen keino, eli kohdekielen variaatiolla strategiaa toteuttava *remainder* (ko. teoksessa Venuti puhuu vieraannuttamisen sijaan vähemmistöyhtävistä kääntämisestä, mutta tulkintani mukaan tämän tutkimuksen puitteissa on mahdollista käyttää näitä strategiatermejä käytännöllisesti synonyymisesti; merkittävin ero on juuri *remainderin* lanseeraus). *Remainderin* osalta tutkimus tuottaakin uutta tietoa käsitteen olemuksesta käänösstrategisena keinona.

Venutin teoriaa pohditaan myös vastaanoton, lokaation ja kääntäjän näkyvyyden kannalta. Nämä kaikki ovat merkittäviä tekijöitä reilun kaupan kääntämisessä, jossa ne tulisi huomioida käänösprosessin asianmukaisissa vaiheissa. Kääntäjän näkyvyys on esimerkiksi keskeinen teema *The Translator's Invisibilityssä* (1995) ja yhtä lailla merkittävää myös reilun kaupan kääntämisessä. Tutkimus pyrkiikin tarkastelemaan näkyvyyden toteutumista vieraannuttavassa kääntämisessä, ja pohtimaan onko totetutuminen sovellettavissa reilun kaupan kääntämiseen.

Tutkimuksen tavoitteena ei ole tuottaa uutta Venuti-kritiikkiä sinänsä; aihetta on vuosien varrella tutkittu ja kritisoitu kattavasti. Tutkimus ei myöskään ota kantaa Venutin teoriaan suhteessa muuhun käänöstieteen tutkimukseen. Sen sijaan tavoitteena on tutkia Venutin teoriaa reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta, yhtymäkohtia ja eroavaisuuksia etsien, samalla tarkastellen vieraannuttamista ja sen eri osa-alueita myös käytännön käänöstyön näkökulmasta.

1.2. Metodi ja aineisto

Tutkimus soveltaa metodinaan käsiteanalyysia. Anu Puusan (2008:36) artikkelissa esitetyn kuvauksen mukaan tämä metodioppaissa suhteellisen vähän käsitelty metodi on ”ei-empiirinen tutkimusote, joka sellaisenaan on varsin antoisa ja hyödyllinen tutkimuslähestymistapa, ja jota kunkin tieteenalan käsitteistön ja teorian kehittämisen vuoksi on välttämätöntä tehdä.” Tutkimus ei siis sisällä empiriaa, vaan käyttää aineistona lähinnä Venutin teoriaa; hänen pääteoksiaan sekä artikkeleita, joissa teoriaa sovelletaan eri yhteyksissä.

Itse koen käsiteanalyysin varsin tarpeelliseksi Venutin teoriaa käsiteltäessä, sillä käännettieteen kieleen vakiintunut termi ”vieraannuttaminen” paljasti itsestään analyysin myötä piirteitä, joita teorian pintapuolinen tarkastelu ei tuo esiin. Käsiteanalyysi on myös metodina välttämätön, jotta on mahdollista pohtia Venutin teorian todellista soveltuvuutta reilun kaupan kääntämisen teoriayhteydeksi ja käsitteelliseksi työkaluksi. Käytän työssäni käsiteanalyysiä Venutin teorian ”purkamiseen” tarkastellen ensin vieraannuttamista yleiskäsitteenä sekä teoreettisesta että operationaalisesta näkökulmasta. Tämän jälkeen syvennän analyysia poimimalla teoriasta reilun kaupan kääntämisen kannalta olennaisia vieraannuttamiseen sisältyviä käsitteitä ja tarkastelin niiden merkityksiä ja sisältöjä, peilaten näin saatuja tuloksia reilun kaupan kääntämiseen. Pyrin myös pohtimaan vieraannuttamisen käsitettä eri näkökulmista.

Puusan (2008:38) mukaan tutkijoiden välillä vallitsee mielipide-eroja käsiteanalyysin ja käsitetutkimuksen synonyymisyydestä; käsiteanalyysi voidaan myös nähdä metodisena ydinosana käsitetutkimuksessa, jonka ”avulla voidaan laatia itsenäinen käsitteelliseen tarkasteluun perustuva tutkimuskokonaisuus ilman empiiristä tutkimusosaa.” Ottamatta kantaa terminologiseen keskusteluun, käytän johdonmukaisuuden vuoksi metodistani termiä käsiteanalyysi.

Käsiteanalyysia voidaan käyttää erilaisten tavoitteiden saavuttamiseksi. ”Käsiteanalyysillä voidaan pyrkiä tavoittamaan käsitteeseen liitettyjä erilaisia merkityksiä, luomaan operationaalinen määritelmä käsitteelle tai jäsentämään, täsmentämään ja täydentämään olemassa olevaan tietoa.” (Puusa 2008:39.) Tämän tutkimuksen tavoite täyttää viimeisen määritelmän, samoin Puusan kuvauksen käsiteanalyysin toteuttamisesta: ”Käsiteanalyysin laadinnassa hyödynnetään jo olemassa olevaa tietovarantoa käsitteen merkityksistä. Lisäksi käytetään tutkijan omaa oivalluskykyä.” (emt.) Tässä tutkimuksessa käsiteanalyysi palvelee

Venutin teorian tarkastelussa tavalla, joka asettaa teoriaa uuteen asiayhteyteen ja näin tuo lisänsä jo olemassa olevaan tutkimustietoon.

1.3. Rakenne

Aluksi taustoitan lyhyesti tutkimusta sijoittamalla Venutin teorian käänntötieteen kartalle ja aikajanalle sekä katsahtamalla hänen tärkeimpien teostensa saamaan kritiikkiin.

Luku 3 esittelee Venutin vieraannuttavan kääntämisen teoriaa yleisesti sekä sen tärkeimpien elementtien kautta. Tarkastelen aluksi teorian kahta eri ilmentymää niistä käytettyjen termien kautta, jonka jälkeen esittelen lyhyesti ”vieraannuttamisen” käsitteen juuret 1800-luvun saksalaisessa kääntöfilosofiassa. Luku jatkuu perehtymällä Venutin ajatuksiin vieraannuttavasta kääntämisestä sekä pohtii myös vieraannuttamisen toteuttamista käytännön kääntötyössä, esitellen lopuksi esimerkkinä Venutin omaa vieraannuttavaa kääntämistä.

Neljäs luku pohtii tarkemmin vähemmistöyttävän kääntämisen tärkeää strategista keinoa, *remainderia*. Termi on lainattu kielitieteestä, ja taustoitan aluksi *remainderia* ”keksijänsä” Jean-Jacques Lecercelen määritelmien kautta. Seuraavaksi tarkastelen *remainderia* Venutin teorian osana hänen pääteoksissaan sekä 2002 julkaistussa artikkelissaan. Pohdin lopuksi *remainderin* soveltuvuutta reilun kaupan kääntämisen keinoksi.

Viides luku katsoo Venutin teoriaa eri näkökulmista, peilaten edelleen sen soveltuvuutta reilun kaupan kääntämiseen. Käsittelen aluksi vastaanoton roolia ja käsittelyä Venutin teoriassa, minkä jälkeen pohdin lokaation merkitystä vieraannuttamisen kannalta. Lopuksi pohdin näkyvyyden ajatusta Venutin teoriassa.

2. Venuti – taustaa

Yhdysvaltalainen Lawrence Venuti on paitsi käännöstieteen viime vuosikymmenten tunnetuimpia teoreetikkoja, myös luonnollisesti kääntäjä itsekkin. Venuti on kääntänyt teoksia italiasta, ranskasta ja katalaanista (englantiin), lisäksi hän on toimittanut kokoomateoksia sekä kirjoittanut lukuisia artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Venuti on syntynyt Philadelphiasta, ja hän toimii professorina philadelphialaisessa Templen yliopistossa.⁴

Pyrin tässä luvussa valottamaan Venutin teoriaa pääpiirteissään hänen kahden tärkeimmän teoksensa sekä niiden taustalla vaikuttavan ”hegemonia”-ajattelun kautta, sekä sijoittamaan hänen teoriaansa käännöstieteen maailmankartalle. Venutin vastaanottoa kuvataan myös lyhyesti hänen pääteostensa kritiikin kautta, näin pyritään saamaan hieman perspektiiviä hänen teoriansa ongelmakohtiin, jotka voidaan pitää mielessä kun tarkastelemme Venutin teoriaa ja eri toten vieraannuttamista reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta.

2.1. Venutin teoriasta – kieli, kulttuuri, valta, politiikka, kääntäjä

Venutin teoria on jännittävä sekoitus käännöstiedettä, kansainvälistä politiikkaa ja kulttuurien välistä viestintää, mausteena laaja-alaisesti vasemmalle kääntyvä ideologia. Teoriaa on helppo lukea eräänlaisena hyvän ja pahan taisteluna, jossa kääntäjä on aluksi huomaamaton ja tahattomasti pahan liittolainen, ja lopulta taistelun avaimia käsissään pitävä avainhahmo. Venuti on kuitenkin tarkentanut, ettei hän teoriaansa tulisi soveltaa terminologisen vastakkainasettelun kautta (2008a:19).

2.1.1. Kääntäjä näkyviin

The Translator’s Invisibility (1995) on Venutin ”hittiteos”, joka esittelee hänen näkemyksensä siitä, mikä maailmassa sekä käännöskirjallisuuden eri osa-alueilla on vialla. (Samoja teemoja ja teesejä ja osin esimerkistöäkin nähtiin jo esim. 1992 ilmestyneessä ”*Rethinking Translationissa*”.) Ensimmäisessä luvussa ”*Invisibility*” Venuti avaa vieraannuttavaa strategiaa ja sen välttämättömyyttä tuomalla esiin maailmalla vallitsevan epäreilun käännöstapakonsensuksen, joka perustuu kääntäjän näkymättömyyteen sekä käännöstekstin

⁴ Lähteet: http://www.princeton.edu/arts/arts_at_princeton/creative_writing/professor_bios/venuti/;
<http://www.temple.edu/english/People/VenutiL.asp> (luettu 17.4.2010)

sujuvuuteen. Kääntäjää näkymättömäksi tehdessään sujuvuuteen tähtäävä käännösstrategia usein myös häivyttää alkutekstin kulttuurisidonnaisuuksia kohdetekstistä, mikä on tavallaan yhtäaikaaisesti etnosentrisen käännösperinteen syy ja seuraus. ”Maailma” tässä yhteydessä käsittää ensisijaisesti anglo-amerikkalaisen kulttuuripiirin, jossa hallitseva kieli on englanti. Kääntäjän näkymättömyys ei liity pelkästään yksittäisiin käännösstrategisiin valintoihin, vaan se on tulosta laajemmasta kirjallisuuteen, sen historiaan ja sitä tuottavaan kaupalliseen ”koneistoon” kytkeytyvästä kulttuurisen vallankäytön politiikasta ja historiasta. Tämä politiikka puolestaan ohjaa tänäkin päivänä lukijakunnan enemmistön tapaa lukea käännöksiä sekä kriitikoiden lähtökohtia käännöksiä arvioidessa. Osaltaan sujuvan kääntämisen traditiota ja kääntäjän näkymättömyyttä tukee näkemys kirjailijasta aitona ja alkuperäisenä ja kääntäjänä eräänlaisena imitaattorina; tämä näkemys toistuu tekijänoikeuskysymyksissä, joissa kääntäjää ei pidetä tekstin ”luojana” eikä käännöstä ”alkuperäisenä” tekstinä vaan eräänlaisena mukaelmana. (Ks. 1995:1–42.) Vieraannuttava käännöstapa on vastareaktio tälle sekä pieniä kieli- ja kulttuuripiirejä että kääntäjiä näkymättömiin häivyttävälle kääntämisen traditiolle, ja Venuti näkee sen osana suurempaa globaalia demokratiaa edistävää kampanjaa.

I want to suggest that insofar as foreignizing translation seeks to restrain the ethnocentric violence of translation, it is highly desirable today, a strategic cultural intervention in the current state of world affairs, pitched against the hegemonic English-language nations and the unequal cultural exchanges in which they engage their global others. Foreignizing translation in English can be a form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism, in the interests of democratic geopolitical relations. (1995:20.)⁵

Tämä Venutin esitys voisi olla myös suora lainaus reilun kaupan kääntämistä promoivan pamfletin etusivulta. Reilua olisi juuri sellainen kääntäminen, mikä ei noudata hegemonisia sääntöjä eikä edistä ”kulttuurista narsismia”, vaan päinvastoin avaa ikkunoita uusiin kulttuureihin. Reilun kaupan käännöksestä ei löydy ”helpotuksia” vaan vaikeastikin ymmärrettävät kulttuurien erot tuodaan pintaan; vieras elementti ei ole piilossa vaan vastaanottajan on otettava vastaan koko vierauden todellisuus. Venuti (1995) ja reilun kaupan kääntäminen ovat siis ”päältä katsottuna” yhdessä linjassa siihen nähden, mitä molemmat pyrkivät vastustamaan.

⁵ Suorat (sisennetyt) lainaukset on säilytetty englanninkielisinä, jotta lukijalla olisi mahdollisuus tutustua työssä mainittuun Venutiaaniseen retoriikkaan myös lähdekielellä ja toisaalta tässä yhteydessä siihen peilaten saada myös näkymää muiden lainaamieni tutkijoiden kieleen, ja tutustua tutkimuksen ”lähdemaailmaan”. Venuti ei käännöstieteilijänä ole uskoakseni valinnut sanojaan sattumanvaraisesti vaan näkisin teorian ”muodon” olevan harkittu keino sen sisällön tehostamiseksi.

2.1.2. Skandaalit päivänvaloon

Venutin toinen pääteos *The Scandals of Translation* (1998) haki hieman erilaista lähestymistapaa periaatteessa samoihin ongelmiin. Peruslähtökohdat ovat jokseenkin samat kuin *The Translator's Invisibilityssä*; kääntämistä aliarvostetaan monin tavoin ja eri tahoilta, ”osittain koska se saa aikaan paljastuksia, jotka kyseenalaistavat vallitsevien kulttuuristen arvojen ja instituutioiden auktoriteetin” (1998a:1). Tärkeässä asemassa ovat siis edelleen käänös, tekstinä muiden kohdekielen tekstien joukossa, sekä kääntämisen keinot ja mahdollisuudet pienten kielten ja kulttuurien jäädessä hegemonian varjoon. Kaikki ikäänkuin niveltyy yhteen; yksinkertaistettuna kulttuurinen, kielellinen ja taloudellinen valta on keskittynyt Anglo-Amerikalle, joka käyttää asemaansa reippaasti hyväkseen. Vastapuolella on periaatteessa muu maailma, joka ääni ei pääse kuuluviin ja joka joutuu alistumaan vallitsevaan asioiden tilaan. Kolonialismin aikojen jälkeen ylikansallisten yritysten neokolonialismi jatkaa niin ikään ulkomaisen työvoiman ja markkinoiden hyödyntämistä ja tarvitsee [edelleen] avukseen kääntämistä (1998a:158). Kääntämisen mahdollisuuksia vastarinnankiiskenä heikentää lähde-kirjailijoita suosiva tekijänoikeuspolitiikka sekä kustantajien kapea-alainen julkaisupolitiikka, joka keskittyy käännösten osalta promotoimaan vain todennäköisesti taloudellisesti hyvin kannattavien teosten julkaisua. ”Taistelua” käydään kuitenkin eri tahoilla eri tavoin, ja Venuti toteaa lopulta myös, että tietyissä tapauksissa myös käänöksen tarkoituksella ja vaikutuksilla on myös merkitystä, ei yksinomaan sujuvalla tai vastarintakääntämisellä. (1998a:124,162,186–189.) Venuti (1998a) lanseerasi myös Jean-Jacques Lecercleltä (1990) lainatun termin *remainder*, jolla viitataan yleiskielen ulkopuolelle jäävään kielelliseen ainekseen. Venuti näki *remainderin* soveltuvan hyvin vähemmistöyttävään kääntämiseen; käännöstekstissä kohdekielen totutusta poikkeavan variaation viljely toimii vähemmistöyttävän strategian välineenä. *Remainderiin* paneudumme tarkemmin kappaleessa 4.

2.1.3. Kaiken takana on hegemonia

Venutin käännösteorialle on olennaista poliittinen ulottuvuus: se kritisoi ankarasti Anglo-Amerikan hegemoniaa, jolla viitataan Britannian ja Yhdysvaltojen valta-asemaan maailmantaloudessa sekä englannin kielen valta-asemaan maailman kielten joukossa. Venuti vihjaa, että tämä epädemokraattinen valtasuhde pysyy vallitsevana tietoisesti autettuna; englannista käännetään paljon, mutta Englantiin päin vain vähän, ja se vähäkin kotouttaen (2008a:11–12). Tämä kääntämisen tukema valtasuhde edistää Anglo-Amerikan kulttuurista

ylemmyyttä muihin kansoihin nähden, ja luo vääristynyttä ja vierasta torjuvaa käännösten lukemisen tapaa.

The consequences of this trade imbalance are diverse and far-reaching. By routinely translating large numbers of the most varied English-language books, foreign publishers have exploited the global drift towards American political and economic hegemony since World War II, actively supporting the international expansion of British and American cultures. British and American publishers, in turn, have reaped the financial benefits of successfully imposing English-language cultural values on a vast foreign readership, while producing cultures in the United Kingdom and the United States that are aggressively monolingual, unreceptive to foreign literatures, accustomed to fluent translations that invisibly inscribe foreign texts with British and American values and provide readers with the narcissistic experience of recognizing their own culture in a cultural other. (Venuti 2008a:12.)

Venutin retoriikka on linjassa hänen viestinsä jyrkkyyden kanssa. Hegemonia toimii markkinatalouden ehdoilla, omaa asemaansa jatkuvasti varmistaen. Tällaisessa tilanteessa muun kuin sujuvan ja kotoutetun käännöksen julkaiseminen tuntuu varsin odottamattomalta, sillä oletettu taloudellinen hyöty tuskin vastaisi totuttua tasoa, mikäli vastaanottajat eivät olisi valmiita astumaan ulos mukavuusalueeltaan.

Venutin oma, “laajan demokraattinen agenda” on siis “vastustaa englannin globaalia hegemoniaa, sillä Yhdysvaltojen taloudellinen ja poliittinen valta-asema on tehnyt vieraista kielistä ja kulttuureista vähemmistöjä suhteessa sen kieleen ja kulttuuriin” (1998a:10). Tästä puolestaan juontaa *The Scandals of Translation*issa esiteltävä *minoritizing*-kääntäminen (suomennettuna ”vähemmistöyttävä kääntäminen”).

I prefer to translate foreign texts that possess minority status in their cultures, a marginal position in their native canons – or that, in translation, can be useful in minoritizing the standard dialect and dominant cultural forms in American English (Venuti 1998a:10).

Venutin (1998a) teoria vähemmistöyttämisen osalta liikkuu kahdessa eri maailmassa; läntisen lukijan ja kääntäjän kokemushorisontissa, missä kaikki (kielet ja kulttuurit) on ikään kuin vakiintunutta, rikotaan käännöstekstissä hegemonian tarkoituksena edistävää sujuvuutta *minoritizing*-kääntämisen keinoin, kun taas kolonisaation jäljiltä kulttuurejaan ja kieliään elvyttävissä kehittyvissä maissa kääntäminen on osa uuden rakentamista, ja näin ollen kääntämisen tapa voidaan nähdä ainakin samanarvoisena kääntämisen tarkoituksen ja vaikutusten rinnalla.

Venutin mukaan hegemonian edesauttama kääntäjän näkymättömyys osaltaan osoittaa sitä ”omahyväisyyttä, joka leimaa Anglo-Amerikan vuorovaikutusta muiden kulttuurien (sen ”kulttuuristen toisten”) kanssa”; tämän kulttuurisen hegemonian asenne on ”imperialistinen sen rajojen ulkopuolella ja ksenofobinen sen rajojen sisäpuolella” (1995:17). Toisena, kärsivänä osapuolena, ovat siis nämä kulttuuriset toiset, joiden aseman voitaisiin tämän perusteella nähdä paranevan, mikäli vallanjako olisi tasaisempaa. Koska sujuva ja kotouttava kääntämisen tapa on näkyvä (tai näkymätön) oire kieli- ja kulttuuripiirien epätasa-arvosta, voidaan johtopäätöksenä nähdä vieraannuttavan kääntämisen tähtäävään toisenlaiseen tilanteeseen.

Venutin teoriassa on monta vastusta, jotka liittyvät kiinteästi toisiinsa ja ovat tavallaan toistensa syitä ja seurauksia. Sujuva kääntäminen, kotouttaminen, kääntäjän näkyvyys – nämä kaikki yhdistyvät anglo-amerikkalaiseen kieli- ja kulttuurihegemoniaan. Oma tulkintani teoriasta on se, että päävastus, jonka myötä muutkin kaatuvat, on tämä ”hegemonia”. Ongelmallista kääntäjän kannalta on hegemonian tarkempi määrittely; mikäli käänösstrategialla on päämääränä hegemonian vastustaminen, on se lopulta suhteellisen laajasti ymmärrettävä käsite, mikä ei helpota strategian kehittämistä yksittäisissä käänösprojekteissa. Periaatteessa Venutiä voisi tulkita niin, että jo englannista kääntäminen on hegemoniaa tukeva, kotouttava käänösstrateginen teko, sillä se ylläpitää ja edesauttaa kääntämisen vaihtotaseen epätasapainoa, niin kauan kuin vaihtotase on epäedullinen ei-englanninkielisille lähdeteksteille ja -kulttuureille.

2.2. Venuti käänöstieteen kentässä

Venutin tärkeimmät teokset, *The Translator's Invisibility* (1995) ja *The Scandals of Translation* (1998) ilmestyivät aikana, jolloin käänöstiede oli alkanut nostaa katsettaan teksteistä kohti ympäröivää yhteiskuntaa ja erilaisia tilanteita, joissa käänöksiä tuotettiin, sekä huomioida käänösten vaikutuksia. Venutinkin teoria heijastaa aikaansa ja paikkaansa, ja vaikutteita ja yhtymäkohtia käänöstieteen muuhun tutkimukseen löytyy lähempääkin kuin 1800-luvun Saksasta (ks. 3.2.1. ”Vieraannuttamisen juuret: Schleiermacher”). Nähdäkseni samanlaiselta maaperältä ja samankaltaisia havaintoja Venutin kanssa, häntä edeltäen, tekivät myös mm. 1980-luvun puoliväliin juontuvan nk. manipulaatiokoulukunnan edustajat, jotka pyrkivät lähestymään kirjallisuuden kääntämistä uusista näkökulmista, painottaen esimerkiksi lähdetekstin sijaan kohdetekstiä ja osoittaen kääntämisen edellyttävän aina kohdetekstiin kohdistuvaa manipulointia, joka palvelee jotakin tarkoitusta (ks. esim. Snell-Hornby 2006:47–

50). Eri toten André Lefevren kääntäjään ja käännöksiin (ja kääntäjään) vaikuttavien tekijöiden kategorisointi ("patronage", "poetics", ideology")⁶ löytää nähdäkseni kaikupohjaa Venutin näkemyksissä. Jeremy Mundayn Venuti-esittelyssä esiin nousee tärkeänä vaikuttajana myös (johon Venuti itsekin viittaa) Antoine Berman, jota Venuti on itse kääntänyt ranskasta englantiin. Ajallisesti Bermanin venutiaanisessa mielessä kiinnostava tuotanto sijoittuu 1980-luvun puoliväliin. Bermanin näkemys kääntämisen eettisestä tavoitteesta on "vieraan vastaanottaminen vieraana", mikä voidaan nähdä vaikuttimena vieraannuttavalle kääntämiselle. Berman, kuten myöhemmin Venutikin, näkee myös miksi vieraan aineksen on lopulta hyvin vaikea päästä kääntämisen kautta kohdetekstiin. (Munday 2001:149.) Venuti osuikin ajan hermoon kääntämisen paikkaa yhteiskunnassa korostavalla julistuksellaan, jonka vahvasta sävystä ja viestistä oli helppo olla jotakin mieltä.

Venutin vuoden 1995 merkkiteosta kuvaakin sen toisen painoksen kritiikin alkusanoissa myös Dirk Delabastita, joka puhuu kirjasta "klassikkona" ja lähestulkoon "akateemisena bestsellerinä". Kuvauksessa lienee tosin ripaus tahallista ironiaa; Venutihän on esittänyt esimerkiksi "bestsellerin" eräänlaisena kotouttavan ja etnosentrisen sekä taloudellista hyötyä tavoittelevan kääntämisen kiteytymänä (ks. esim. Venuti 1998a:124).

The Translator's Invisibility can truly be called a modern "classic" of translation studies. -- with few titles to rival it, the book is the closest thing to an academic bestseller the discipline has seen in its recent history. (Delabastita 2010:125.)

Huolimatta vieraannuttamisen merkityksestä käänntösiiteellisessä keskustelussa ja tutkimuksessa, Mary Snell-Hornby esittää, ettei Venutin teoria voi kuitenkaan ylittää käänntösiiteen "paradigmaksi" englantikeskeisyydessään. Schleiermacherilta johdetut huomiot vieraannuttavasta ja kotouttavasta kääntämisestä ovat myös liian rajoittuneita soveltuakseen "nykypäivän kulttuurien väliseen kommunikaatioon", vaikka Venutin ajamat asiat (hegemonian vastarinta, kääntäjien tilanteen parantaminen) ovatkin sinänsä tärkeitä. (Snell-Hornby 2006:147.)

2.3. Venutin vastaanotto

Venutin radikaalit, poliittisesti värityneet ajatukset löysivät käänntösiiteen parista sekä suurta kannatusta että suurta intoa osoittaa teorian puutteita. Ei voi olla miettimättä miten paljon

⁶ Ks. Lefevre, André. 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London and New York: Routledge.

hänen teorian vastaanottoon vaikutti tapa, jolla hän ajatuksensa esitti. Vuoden 1995 *The Translator's Invisibility* oli sanankäänteissään hyvin ehdoton ja ankara, eikä näin ollen ole ihme että myös Venutin teoriaa on tulkittu hyvin mustavalkoisesti. Hän onkin vastannut kritiikkiin vuoden 2008 uudistetussa painoksessa *The Translator's Invisibilitystä*, jossa kehoitetaan mm. olemaan tulkitsematta ja käyttämättä teorian keskeisiä termejä “vieraannuttaminen” ja “kotouttaminen” toistensa ehdottomina vastakohtina, tai “sujuvuutta” ja “vastarintaa” näistä automaattisesti johtuvina käänösstrategioina (2008a:19). Paneudun seuraavaksi lyhyesti Venutin teorian vastaanottoon esittelemällä hänen pääteostensa, sekä vuoden 2008 päivityksen *The Translator's Invisibilitystä*, saamia kritiikkejä.

2.3.1. The Translator's Invisibility 1995

Anthony Pym (1996) artikkeli *The Translator's Invisibilitystä*, joka oli ilmestynyt edellisenä vuonna, oli sävyltään varsin sarkastinen. Pym kritiikki alkaa toteamalla Venutin jos jonkin olevan sillä hetkellä varsin näkyvä, toisin kuin toistaiseksi kääntäjät yleensä, joiden näkyvyyttä hän promotoi. Pym näkee epäjohdonmukaisuutta Venutin teoriassa jo alkaen hänen mukaansa vaikeasti määritettävästä ”anglo-amerikkalaisesta kulttuurista”, Venutin kritisoimasta kieli- ja kulttuurihegemoniasta; “mitä se sitten onkaan”. (Pym 1996:165.) Nähdäkseni keskeisenä teemana Pym kritiikissä nouseekin esiin vaikeus *määrittää* Venutin ja teorian lopullisia päämääriä ja eri toten teorian syy-seuraussuhteiden loogisuutta ja pitävyyttä. Pym toteaa esimerkiksi Venutin teorian olevan huonosti sovellettavissa muihin ”kulttuuripiireihin”. Miten kääntäjän näkymättömyys selitetään kun osa sitä Venutin mukaan edistävistä tekijöistä puuttuu lähdekulttuurista? (1996:170–171.)

Hankalien syy-seuraussuhteiden lisäksi myös Anglo-Amerikka -keskeisyys vesittää Venutin teoriaa, sillä samoja ilmiöitä löytyy muualtakin, hegemonian ulkopuolelta. Pym tekee myös havainnon Venutin poliittisesta sävystä, joka tukee teorian mustavalkoista linjaa; väärää puolta edustavat esim. liberaalin humanismin ja imperialismin sekä individualismin edustajat, hyvien puolelta löytyvät näitä vastustavat (sekä Venuti itse). Pym osoittaa säröjä Venutin jaossa, ja toteaa tämän tulkitsevan käänöstieteen historiaa vain omasta näkökulmastaan. Toistaalta näin varmasti useimmat teorioitsijat toimivatkin; miksi viitata johonkin jota ei voi käyttää argumenttinsa tukena. Venutin kannalta Pym kritiikki näkee ongelmallisena ehkä sen, että Venutin esittämät teorian vastaisesti toimineet “sujuvuudenhakijat” ovat kuitenkin saattaneet myös toteuttaa toisessa yhteydessä venutiaanista ”vastarintaa”, mikä osoittaa, ettei Venutin

”historiankirjoitus” ole vailla ristiriitoja. (1996:172.)

Venutin vieraannuttamista kuvaavat käännoesimerkit hänen omista käännoksistään eivät Pymmin kritiikissä konkretisoi Venutin teoriaa, vaan hänen mukaansa kääntäjä tulee tässä yhteydessä näkyväksi vain teoriassaan, joka selittää vieraannuttavaksi tarkoitettuja käännostratkaisuja (1996:172–173). Tämä onkin kokemukseni mukaan vaikeus vieraannuttamisen käytännön soveltamisessa; voi olla lähes mahdotonta tietää, miten vieraannuttava käännostratkaisu koetaan tai rekisteröikö lukija sitä lainkaan. Pymmin on myös helppo saada kritiikistään purevaa, sillä Venutin oma pompöösikko tyyli kuvata omia käännostoimiaan antaa avaimet sarkastiseen vastarintaan, vaikka lukija periaatteessa näkisikin käännostratkaisujen vaikutukset.

Pym mainitsee myös elitistisen sävyn Venutin teoriassa, joka pyrkii ”vapauttamaan” kääntäjät promotoimalla käännoksiä, jotka välttävät sujuvaa yleiskieltä (1996:175). Tämä onkin nähdäkseni Venutin teorian ristiriitaisuus: hän pyrkii vaikutuksiltaan suureen muutokseen, mutta strategioin, jotka eivät varsinaisesti houkuta yleisöä. Toisaalta Venutin päämäärän mittakaava jää oikeastaan avoimeksi; koko kääntämisen anglo-amerikkalainen traditio on suuri vastustaja, mutta Venuti vaikuttaa taistelevan vain pienillä kentillä ja rajallisin asein. Pym näkee ongelmallisena teorian ideologisen ulottuvuuden. Kun Venuti vastustaa liberaalia humanismia, joka Pymmin mukaan on kuitenkin modernin demokratian taustatekijä, herää kysymys ”miten Venutin korvaava ideologia voisi välttää ammentamasta samasta traditiosta” (emt.).

Pymmin syväluotaava kritiikki mainitsee lopuksi Venutin ansioksi sen, että tämä on ”tehnyt mahdolliseksi keskustelun kääntäjistä todellisina ihmisinä poliittisissa tilanteissa, kääntämisen käytäntöjen kvantitatiivisista näkökulmista sekä eettisistä kriteereistä, jotka saattavat liittää kääntäjät tulevaisuuden yhteisöihin” (1997:176). Teorian puutteista huolimatta Venuti on siis nostanut käännoستieteen sivuraiteilta julkiseen keskusteluun tärkeitä teemoja.

2.3.2. The Scandals of Translation 1998

Vuoden 1998 tärkeässä teoksessa vieraannuttaminen korvautuu vähemmistöyttämällä, kun Venutin teoria saa uudenlaisia yhteiskunnallisia ja globaaleja ulottuvuuksia. Teoriassa tärkeään osaan nousee vähemmistöyttävän kääntämisen välineenä toimiva *remainder*, joka viittaa

monenlaiseen kielen marginaaliseen ainekseen. Paul Bennetin kritiikissä *remainder* todetaan heti lähtökohtaisesti moninaisuudessaan hankalaksi käsitteeksi käännteorian (tai minkään lingvistisen teorian) osana (1999: 128.)

Bennetin mukaan Venutin sosio-kulttuurinen lähestymistapa on kääntäjän näkökulmasta varsin rajoittainen siinä, että se ensinnäkin rajaa ulkopuolelleen käännökset englannista muihin kieliin eikä toisaalta kerro, miten vieraannuttaminen käytännössä taistelee etnosentrismää vastaan ja muuttaa eri maiden geopoliittisia suhteita oikeudenmukaisemmiksi. Bennet turvautuu kritiikissään hakemaan esimerkistöä *The Translator's Invisibilitystä* (1995), ja viittaa myös Pymin (1996) kritiikkiin syy-seuraussuhteiden epämääräisyydestä Venutin teoriassa, olettaen, että *The Scandals of Translation* jatkaisi ja täydentäisi *Invisibilityn* sanomaa. (1999:131.)

Kommentoidessaan Venutin vähemmistöyttävää esimerkkikäännöstä Bennet seuraa turhankin tarkasti Pymin (1996) kritiikin vastaavia reaktioita. Bennet myös toistaa olettamuksen, että Venutin teoria osaksi pyrkii lisäämään tietoa vieraista kulttuureista, mutta ei näe miten Venutin keinot (esim. epätavalliset muodot, arkaismit) edesauttavat tätä (1990:132). Oman kokemukseni mukaan Venutin keinot eivät tätä edesautakaan, ja ehkäpä juuri tämän päämäärän jäätyä täyttymättä, Venuti myöhemmin tarkentaa, että vierannuttavassa kääntämisessä vieraan teksti arvo on aina strateginen (Venuti 2008a:34), tulkintani mukaan vieras teksti on siis merkityksellinen vain kohdekulttuuriin kohdistuvan muutoksen välineenä.

Bennet päättää kritiikkinsä toteamalla, ettei Venutin teoriasta ole löydettävissä varsinaista käytännön yhteyttä käänno toiminnan ja Venutin tavoitteiden välillä; käännostekstiin sijoitettujen epäkoherenttiuksien sijaan Bennet näkisi tekstivalinnan olevan olennaisempi tekijä. Hän myös kyseenalaistaa kääntämisen mahdollisuudet ylipäänsä maailman epäoikeudenmukaisuuksien poistajana, saati niiden kääntämisen roolin näiden epäoikeudenmukaisuuksien aiheuttajana. (1990:133–134.)

2.3.3. The Translator's Invisibility: A History of Translation, 2nd ed. 2008

Dirk Delabastitan kirja-arvostelu alkaa kuvaamalla ensimmäisen painoksen merkitystä, kutsumalla sitä käännostieteen moderniksi "klassikoksi". Delabastitan mukaan Venuti on jättänyt käännostieteen terminologiaan pysyvän jäljen; esimerkiksi näkymättämyys, sujuvuus ja vieraannuttaminen kuuluvat nykyään käännostieteen perussanastoon. (2010:125.) Vuoden 2008

painokseen on lisätty uusia käytännön käännoesimerkkejä, ja eittämättä vanhentunutta tilastotietoa on päivitetty. Venuti myös vastaa jonkin verran saamaansa kritiikkiin, tarkentaen teoriaansa niiltä osin kuin se on arvosteluissa jättänyt avoimia kysymyksiä tai saanut vastalauseita.

Delabastitan arvio kiinnittää huomiota kirjan nimen historiaan viittaavaan osaan, todeten sen historiallisena katsauksena varsin suppeaksi. Toisaalta Venuti ei pyrikään teoksellaan tarjoamaan historiallista katsausta, vaan jo artikkeli "a" osoittaa kyseessä olevan otos Venutin teoriaan sopivia väläyksiä kääntämisen historiasta. Myös Venutin hyökkäys liberaalia humanismia ja sen ilmiöitä vastaan näyttäytyy Delabastitalle problemaattisena, koska Venuti ei lopulta tarjoa selkeää taustoitusta ajatuksilleen esim. subjektiivisuudesta. Delabastita epäileekin, että tämä mahdollisesti murentaisi teoksen "suurta kertomusta" kääntäjistä, jotka nousevat vieraannuttamisen avulla rakentamaan demokraattisempaa tulevaisuutta. (2010: 129–131.)

Delabastista kommentoi vieraannuttamisen toteuttamisen tapoja ja toteaa vieraannuttamisen käsitteen olevan niin moninaisten, että se tekee käsitteestä kovin joustavan; tätä vain lisää se, että käsite on riippuvainen myös lukijasta (2010:131–132) Rajan vetäminen vieraannuttavan ja kotouttavan kääntämisen välillä on myös monimutkaista, eikä Venutilta ei lopulta löydy helppoa dikotomista jakoa, vaan käsitteiden soveltamisen todetaan olevan lopulta aina tulkinnanvaraista, ja käännöstävän määrittämisen jompaankumpaan suuntaan tapahtuvan suhteessa tiettyyn kulttuuriseen tilanteeseen (2010:132). Delabastita kyseenalaistaakin myös Venutin teorian ja kääntämisen vaikutusvallan ylipäänsä, etenkin kun Venuti käsittelee lähinnä korkeakulttuurista kirjallisuutta. Kritiikin päätteeksi Delabastita toteaa kuitenkin Venutin merkityksen rohkeana keskustelun herättäjänä, ja *The Translator's Invisibility* (2008) palkitsevan lukijansa mielenkiintoisella sisällöllä. (2010:133.)

3. Venutilainen vieraannuttaminen

Venutin vastaus mm. hegemonian ja englannin ylivaltaan, vieraannuttava kääntäminen, kieltäytyy siis muokkautumasta anglo-amerikkalaiseen käännostraditioon ja se tekee tämän esim. marginaalisten kielellisten ja kirjallisten keinojen avulla. Termi ”vieraannuttava” (*”foreignizing”*) on alun perin johdettu saksalaiselta Friedrich Schleiermacherilta. Vuonna 1998 ilmestyneessä Venutin teorian toisessa tärkeässä osassa, *The Scandals of Translation*issa, Venutin suosittamaa käännostrategiaa nimitettiin ”vähemmistöyttämiseksi” (*”minoritizing”*). Nämä strategiat ovat tulkintani mukaan jokseenkin samat; suurin ero on vuonna 1998 lanseeratussa, Lecercleltä lainatussa ”remainder”-käsitteessä, joka oli *Scandals*issa hyvin keskeisessä asemassa. Strategiodien yhteiskunnallinen ulottuvuus on yhteneväinen; *Scandals of Translation* ottaa kuitenkin huomioon myös hegemonian ulkopuolella tapahtuvaa kääntämistä. Venutin teorian osana näitä käännostrategiaa kuvaavia termejä voi nähdäkseni käyttää periaatteessa synonyymisina kun halutaan kuvata sellaista kääntämistä, joka pyrkii Venutin teorian mukaisiin, hegemonian vastaisiin päämääriin. Seuraavaksi pyrin pureutumaan hieman tarkemmin vieraannuttavaan kääntämiseen Venutin lanseeraamana strategiana. Tarkastelen aluksi Venutin päätermejä käsitteinä sekä esittelen lyhyesti vieraannuttamisen alkujuuren eli schleiermacherilaisen yhteyden. Kappaleen pääpaino on vieraannuttamisen ja vähemmistöyttämisen pohdinnassa niiden toteutumisen kautta. Pyrin myös nostamaan esiin reilun kaupan kääntämisen näkökulmaa ja tarkkailemaan venutiaanisen käännostrategian soveltuvuutta tällaisen kääntämisen teoreettiseksi pohjaksi.

3.1. Käsitteistä: vieras ja pieni

Venutin teoriaa voidaan lähestyä käsitteiden sanakirjamäärittelyn ja niiden suomenkielisten vastineiden kautta. Tämän käännostrategian terminologisen tarkastelun myötä kääntämisen ”mahdottomuus” konkretisoituu tavalla, joka oikeastaan leimaa Venutin teorian ymmärtämisen vaikeutta sen eri tasoilla. Tämä käsitteistön käännostrategia voidaan palauttaa myös mieleen kappaleessa 4, jossa pohditaan *remainderin* osuutta vähemmistöyttävässä kääntämisessä.

Vieraannuttava eli *foreignizing* kääntäminen pohjaa sanaan ”foreign”. The Concise Oxford Dictionary (1990) määrittää sanaa seuraavasti:

1. of or from or situated in or characteristic of a country or a language other than one's own.

2. dealing with other countries.
3. of another district, society, etc.
4. unfamiliar, strange, uncharacteristic.
5. coming from outside.

Melkein kaikki määritelmät kuvaavat sitä, missä vieraannuttamisessa on kyse, mutta itse termin suomenkielinen versio ei sitä nähdäkseni ihan täydellisesti tee. Vieraannuttaminen on esim. Kielitoimiston sanakirjan mukaan mm. loitontamista ja etäännyttämistä. *Foreignizing*-kääntäminen toki tähtää eräänlaiseen etäännyttämiseen; käännöksen “henkiseen” etäännyttämiseen kohdekulttuurista, mutta enemmän siinä kuitenkin on nähdäkseni kyse käännöksen tekemisestä, ei vieraaksi sinänsä, vaan vieraaksi kohdekulttuurissa. Kun lähemmin tarkastelemme Venutin keinoja vieraannuttamisen toteuttamiseksi, tulee helposti mieleen että käännöksen vieraannuttaminen on myös sen “oudontamista”, epätutuksi tekemistä; tämä vastakohtana siis kotouttamiselle, joka pyrkii tekemään käännöksestä lukijalle mahdollisimman “tutun ja turvallisen”. Vieraannuttavassa käännöksessä voidaan nähdä olevan jotain “outoa ja vaarallista”, niin kuin usein ennakkoluulojen läsnä ollessa vieras ja ennalta tuntematon aines koetaan (*remainder* pyrkii juuri hyödyntämään tätä marginaalista ja ”kontekstiin sopimatonta” ainesta, joka ei ole vierasta kohdekielen lukijalle sinänsä, yhtenä vieraannuttamisen/vähemmistöyttämisen keinona). En pysty itse esittämään parempaa käännöstä *foreignizingille*, sillä teoria itsessäänkään ei ole täysin vailla ristiriitaisuuksia; itse asiassa vaikka käännös olisi hyvinkin *foreignized*, siitä ei välttämättä löydy paljoakaan mikä olisi *foreign* muuten kuin sanan merkityksessä “unfamiliar, strange, uncharacteristic”.

On kiintoisaa pohtia myös miten *foreignizingista* tultiin *minoritizingiin*; *foreignizing* oli keskiössä *Translator’s Invisibilityssa* (1995), kun taas *The Scandals of Translation* (1998) ei juurikaan enää puhunut vieraannuttamisesta vaan vähemmistöyttämisestä eli *minoritizing*-kääntämisestä. Taustaraamit ovat samat; kääntämisen olosuhteet ja niitä muokkaavat ulkoa tulevat vaikuttimet ovat samat, mutta voiko teorian sisältö olla täysin sama jos kääntämisen tapaa kuvataan eri sanalla? The Concise Oxford –sanakirja (1990) antaa sanalle “minority” seuraavia määritelmiä:

1. a smaller number or part, esp. within a political party or structure
2. the number of votes cast for this
3. the state of having less than half the votes or of being supported by less than half of the body of opinion
4. a relatively small group of people differing from others in the society of which they are part in race, religion, language, political persuasion etc.
5. relating to or done by the minority
6. a: the state of being under full legal age b: the period of this.

Ehkä yksi tärkeä ero sanojen välillä on se, että ”foreign” viittaa johonkin mikä on ulkopuolella, tuntematonta ja outoa, kun taas ”minority” on yhteisön sisällä, osa kokonaisuutta mutta siitä poikkeava. Kääntämisessä tämä ilmenee *remainderin* kautta; yleiskielen rinnalla käyttöön otetaan vähemmistö-muotoja; murteita, arkaismeja, puhekieltä jne. Ehkä juuri siksi *remainder* on tärkeämmässä osassa *minoritizing*-kääntämisen yhteydessä; *Translator’s Invisibilityssä* se mainitaan vain ohimennen (1995:216). Vähemmistöyttävä kääntäminen pyrkii myös tekstivalinnoissa ottamaan huomioon marginaalisia genrejä; kaikkea sitä, mikä ei näy bestseller-listoilla. Suomennoksena ”vähemmistöyttävä” kääntäminen vie näkökulmaa ehkä hieman eri suuntaan kuin mihin itse teoria tähtää; *minoritizing*-kääntäminen ei ymmärtääkseni pyri lähtökohtaisesti vähemmistöyttämään kohdetekstiä (eli tekemään siitä jollain tapaa kirjalliseen ”vähemmistöön” kuuluvaa”), vaan nostamaan vähemmistöä esiin. Parempaa käännöstä, kuin tämä melko suoraviivainen suomennos, en ole kehittänyt, mutta ehkä sellainen on mahdollinen.

3.2. Vieraannuttaminen, vähemmistöyttäminen – kotouttaminen

Vieraannuttava kääntäminen on epäilemättä tuttu käsite kaikille käännöstieteeseen tieteenalana tutustuneille, mutta oma näkemykseni on, että käsitettä käytetään suhteellisen joustavasti. Venuti toki itsekkin on antanut ymmärtää, että ”kotouttamisen” ja ”vieraannuttamisen” käsitteiden soveltaminen on aina tulkinnanvaraista ja kontekstista riippuvaista (2008a:19; 232). Mikäli tarkoitus on tutkia Venutin soveltuvuutta reiluun kauppaan, on syytä myös perehtyä lähemmin siihen, mistä hän puhuu puhuessaan esimerkiksi vieraannuttamisesta.

Tarkastelenkin seuraavaksi Venutin vieraannuttavan ja vähemmistöyttävän kääntämisen käsitteitä, katsahtaen aluksi lyhyesti vieraannuttamiseen saksalaisiin juuriin sekä vieraannuttamisen ”vastapariin” ja Venutin näkemyksiä tulkiten ”väärään” kääntämisen tapaan; kotouttavaan kääntämiseen. Pyrin myös löytämään vastauksia siihen, millaisia eväitä Venutin teoria antaa kääntäjälle käytännön käännöstyötä ajatellen. Lopuksi esittelen Venutin kääntämisen keinoja hänen omassa julkaistussa käännöksessään.

3.2.1. Vieraannuttamisen juuret: Schleiermacher

Venuti viittaa *The Translator Invisibilityssä* (1995) saksalaiseen teologiaan ja filosofiaan Friedrich Schleiermacheriin, joka jo vuonna 1813 erotteli eri kääntämisen tapoja ja totesi: ”Nähdäkseni

mahdollisuuksia on vain kaksi. Joko kääntäjä jättää kirjailijan mahdollisimman rauhaan ja liikuttaa lukijaa häntä kohti; tai sitten hän jättää lukijan mahdollisimman rauhaan ja liikuttaa kirjailijaa lukijaa kohti.” (2007:15.) Venuti näkee Schleiermacherissa pohjaa myös omalle teorialleen ja tulkitsee nämä kaksi mahdollisuutta suoraan rinnasteisiksi kotouttamisen ja vieraannuttamisen kanssa, ja ilmoittaa Schleiermacherin tekevän selväksi, että tämän valinta on vieraannuttava kääntämisen tapa (1995:20).

Schleiermacher acknowledged that most translation was domesticating, an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home. But he much preferred a foreignizing strategy, an ethnodeliant pressure on those values to register the linguistic and cultural differences of the foreign text, sending the reader abroad. (Venuti 1998b: 242.)

Antoine Bermania lainaten Venuti näkee Schleiermacherin pohjana kääntämisen etiikalle, joka tekee kääntämisestä paikan, missä kulttuurinen toinen manifestoituu (vaikka toiseus ei voikaan manifestoitua ”omalla nimellään” vaan vain kohdekulttuurin keinoin) (1995:20). Toisin sanoen tämä metodi tekee lukijasta toiminnan (”liikuttamisen”) kohteen, ja kirjailija jää rauhaan; toisaalta jos vieraannuttava käänös pyrkii ”häiritsemään kohdekielellä vallitsevia kulttuurisia koodeja” (emt.), ei kirjailijakaan voi nähdäkseni jäädä täysin ”rauhaan”.

3.2.2. Venutin vieraannuttava kääntäminen

Vieraannuttamista voisi lähestyä tarkastelemalla ensin sen ”vastakohtaa” ja toisaalta myös lähtökohtaa; kotouttavaa kääntämistä. (Vastakohta on lainausmerkeissä siksi, ettei kyseessä ole puhdas dikotomia; kääntämisen toiminta ei voi olla täysin päinvastaista eri strategioita noudattaen. Myös Venuti tarkoittaa, etteivät nämä strategiat muodosta ”absoluuttisia” vastakohtia toisilleen (2008a:19). Hän lähestyy kotouttamisen problematiikkaa seuraavasti:

The aim of translation is to bring back a cultural other as the same, the recognizable, even the familiar; and this aim always risks a wholesale domestication of the foreign text, often in highly self-conscious projects, where translation serves an appropriation of foreign cultures for domestic agendas, cultural, economic, political (1995:18).

Vieraasta tehdään siis tuttua erilaisten vaikutinten ohjaamana; kotouttamisen perinne suosii kaupallisen menestyksen kannalta turvallista käänöskirjallisuutta, eri toten bestsellereitä, ja jättää pienten lukijakuntien marginaalisia genrejä edustavat teokset vähemmälle kääntämiselle. Venuti antaa ymmärtää, että kotouttava kääntäminen voi tapahtua nimenomaan tarkoituksellisesti, eräänlaisena tilaustyönä kohdekulttuurin jollekin taholle, päämääränä ko. tahon asian edistäminen. Kotouttamisen tärkeä osatekijä on sujuva kääntämisen tapa, joka

tähtää siihen luomalla illuusion käännostekstin *alkuperäisyydestä*, vetämättä huomiota itse käännökseen. Venuti toteaakin näkymättömän käännoksen olevan seurausta sujuvasta käännostrategiasta ja kääntäjän keinoista joilla pyritään takaamaan käännoksen luettavuus. Näistä keinoista Venuti mainitsee pitäytymisen nykykielessä, syntaksin johdonmukaisuuden sekä selkeiden ja täsmällisten merkitysten luomisen. (2008a:1.) Näin ollen lähdetekstistä riisutaan se, mikä on outoa, ja korvataan sillä, mikä tekee vieraasta kotoisaa ja helposti samaistuttavaa; käännoksestä tulee lukijan silmissä *lähdeteksti*, ei käänнос.

For most readers, the translation enacts an interpretation that does not simply stand for the foreign text, but comes to be indistinguishable from it and in fact replaces it (Venuti 2008b:35).

Kun käänнос ei vedä huomiota itseensä, siitä ja kääntäjästä tulee “näkymättömiä”. Näin ollen piiloon jäävät myös ne olosuhteet, joissa kääntäminen tapahtuu; kääntäjän konteksti, jonka vaikutukselta hän ei kuitenkaan voi välttyä (Venuti 2008a:1). Venuti esittää kotouttamisen, sujuvuuden ja kääntäjän näkymättömyyden toisistaan ammentavana jatkumona, jolla tuetaan Anglo-Amerikan hegemoniaa, piilottamalla lähdekulttuurit käännoista kohdekulttuuriin assimiloivin strategioin ja liittämällä kohdekulttuurista ainesta käännoksen. Tällainen käänнос on kuin ulkomailta ostettu peili; raameissa lukee jotain mitä ei ymmärrä, mutta kuva keskellä on tuttu.

Vieraannuttaminen pyrkii paitsi muuttamaan tätä vallitsevaa kääntämisen traditiota, siihen liittyvine sivuvaikutuksineen (esim. kääntäjien aliarvostus palkkauksessa, tekijänoikeuskysymykset) ja sitä kautta horjuttamaan hegemonian asemaa, myös tekemään tämän myötä kääntäjää näkyvämmäksi. Tämä tapahtuu *kohdekielen* ja -kirjallisuuden keinoin. Venutin mukaan vieraannuttavassa kääntämisessä se, mikä on “vierasta”, ei ole niinkään ”jonkin vieraskielisessä tekstissä piilevän ytimen kuvaus joka olisi itsessään merkittävä, vaan tietyn strategian mukainen konstruktio, jonka merkitys riippuu kohdekielen tilanteesta. Vieraannuttava kääntäminen ilmaisee vieraan tekstin eron, mutta kuitenkin vain häiritsemällä kohdekielessä vallitsevia kulttuurisia koodeja. Pyrkiessään tekemään oikein rajojensa ulkopuolella, tämän käännoistavan täytyy tehdä vääryyttä kotona, ja poiketa riittävästi kohdekulttuurin normeista luodakseen vieraan lukukokemuksen.” (1995:20.)

Vieraannuttaminen on siis ensisijaisesti vaikuttamista kohdekielen käännoskirjallisuuden traditioon, niin tekstivalinnan kuin tekstinsisäisten valintojen kautta. Nämä valinnat tehdään mieluiten yleiskielen ulkopuolella, samoin käännettävä kirjallisuus valitaan mieluiten totuttujen

genrejen ulkopuolelta. Vieraannuttaminen ei ole toisin sanoen varsinaisesti korostamassa *lähdekulttuuria*, vaikka esim. lähdekielen syntaksin säilyttäminen (niiltä osin kuin se on mahdollista) voikin olla yksi vieraannuttamisen keino.

Vähemmistöyttävä kääntäminen pyrkii niin ikään ravistelemaan kohdekielen konventioita ja sen sisälle rakentuneita hierarkioita; *remainder* on tässä avainasemassa. Vähemmistöyttäminen on myös vastarintaa; sen arkkivihollinen (kotouttava) sujuvuus nähdään ”assimiloivana” strategiana, joka lisää käännökseen ”kohdekulttuuriin koodistoa ja ideologiaa ja esittää käännöksen välittömänä kohtaamisena vieraan tekstin ja kulttuurin kanssa” (1998a:12).

Reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta strategisesti tärkein valinta on käännettävän tekstin valinta. Kohdekielen variaatio ja kehitys on hyvä huomioida kenen tahansa tekstintekijän, mutta Venutin esittämä ajatus, että ”käännösметodin täytyy tehdä vääryyttä kotona” ei sovi reiluuden periaatteeseen; vääryyden tekeminen ei ole oikeutettua mihinkään suuntaan, eikä se lopulta palvele oikeudenmukaisuuden ihannetta kääntämisessä. Vaikka tulkintani mukaan Venutin ”vääryys” tässä yhteydessä on tarkoitettu lopulta toimimaan lukijan ja periaatteessa koko globaalin yhteisön hyväksi, se tiedostaa vieraannuttavan kääntämisen olevan lukijalle ”väärin” ja vieraannuttavan kääntäjän tekemän tavallaan oikeutetusti pahaa hyvän tarkoituksen eteen. Lukijasta tulee näin ollen eräänlainen siviiliuhri. Reilun kaupan kääntäminen puolestaan ei omaksu tällaista asennetta, vaan kunnioittaa käännösketjun kaikkia osasia, mukaan lukien lukijaa, jonka huomiota ei haluta tarpeettomasti kiinnittää kohdekielen erikoisuuksiin käännöksessä, vaan ennemminkin koko käännösketjuun kokonaisvaltaisesti. Reilua ei ole kääntäjän ja lähdekulttuurin häivyttävä sujuvuus, mutta ei myöskään tarkoituksellisesti oudoksi tehty käännös.

Venuti on todennut eri yhteyksissä, ettei ”täydellinen” vieraannuttaminen ole mahdollista, nimenomaan koska se toteutuu aina kohdekielellä, kohdekielen ehdoilla. Mainitessaan käännöstieteeseen 1990-luvulla löydetyn etiikan ulottuvuuden, jolla pyritään säilyttämään ”vieras” käännöksessä, Venuti toteaa keinojen rajallisuuden:

Yet an ethics that counters the domesticating effects of the inscription can only be formulated and practiced primarily in *domestic* terms, in domestic dialects, registers, discourses, and styles. And this means that the linguistic and cultural differences of the foreign text can only be signalled indirectly, by their displacement in the translation, through a domestic difference introduced into values and institutions at home. The ethical attitude is therefore simultaneous with a political agenda: the domestic terms of the inscription become the focus of rewriting in the translation, discursive strategies

where the hierarchies that rank the values in the domestic culture are disarranged to set going processes of defamiliarization, canon reformation, ideological critique, and institutional change. (2000:469.)

Kotouttamisen vastarinta pyrkii vaikuttamaan kohdekielen arvoihin: kääntämisellä nähdään olevan mahdollisuus sysätä liikkeelle muutoksia, jotka vaikuttavat varsin syvällä kohdekulttuurissa. Vieraannuttamisen eettinen ulottuvuus ei toisin sanoen voi olla vaikuttamatta myös poliittisella tasolla. Lähdekulttuuri ja lähdetekstin ”alkuperäinen” olemus näyttävät jäävän koko ajan kauemmas ja niistä tulee lähestulkoon epäolennaisia.

Vieraannuttaminen ja vähemmistöyttäminen vaikuttavat käännöstekstiin tehden siitä lukijan silmään tavallisuudesta poikkeavaa, vetäen huomiota kääntäjän ratkaisuihin, tehdäkseen kääntäjää näin näkyväksi. Voisi näin ollen olettaa vieraannuttamisen vaarantavan tekstin *luettavuuden* ja näin vieraannuttavan lukijan tekstistä. Venuti tunnistaa ongelman; välimatka kohdekielen normeihin voi lopulta olla yhtä pitkä kuin henkinen välimatka lukijaan. Hän pohtiikin *The Scandals of Translationissa* (1998) onko kääntäjän mahdollista pyrkiä ”tunnontarkasti erilaisuuden etiikkaan”, ja milloin ”tällainen etiikka vaarantaa ymmärrettävyyden, kun se liikuttelee kohdekulttuurin ideologioita ja kulttuurin marginaalia horjuttamalla kohdemaan instituutioiden aikaansaannoksia; onko kääntäjän mahdollista pitää yllä kriittistä etäisyyttä kohdekulttuurin normeihin ilman, että käänнос on tuomittu jäämään huomiotta luettavuuden puuttuessa” (1998a:84).

Venuti tarjoaa esimerkkinä Banana Yoshimoton japaninkielisen teoksen *Kitchen* ja sen englanninkielisen käännöksen. Megan Backuksen käännös on Venutin mukaan hyvin ”luettava” mutta silti ”käännösstrategialtaan vieraannuttava”; se sekoittaa (amerikanenglannin) nyky- ja puhekieltä vanhahtavaan kieleen sekä japaninkielisiin ilmauksiin, ja tuloksena viehättävä ja hyvin ymmärrettävä, mutta silti ”vierautta” ja lähdekulttuuriaan ilmaiseva teksti. Vieraannuttaminen on siis saavutettu sekä lähdetekstin elementtejä säilyttämällä että kohdekielen variaatiolla (joka ei käsittääkseni noudata mahdollista lähdetekstin kielellistä variaatiota). Käännös myös edustaa uudenlaista japanilaista käännöskirjallisuutta anglo-amerikkalaisilla markkinoilla; perinteisen Japani-kuvaston sijaan sen esittelee nuorten aikuisten sukupolven amerikkalaistunutta Japania. *Kitchen* on Venutin esimerkki ”luettavasta” vieraudesta, joka käy kaupaksi, mutta on syytä huomioida, että käännösteoksen kaupalliseen menestykseen vaikuttavat (suurten kustantamojen taloudellisen panostuksen mahdollistamat) erilaiset markkinoinnin keinot, sekä toisaalta populaarikulttuurissa olennainen ”x-factor” sekä vaikeasti ennustettavissa olevat trendit, jotka uskoakseni vaikuttavat yhtäläillä yksittäisten

teosten ja tekijöiden menestykseen niin musiikin kuin kirjallisuudenkin saralla.

3.2.3. Miten toimia?

Venuti ei varsinaisesti tarjoa “joka kääntäjän työkalupakkia” vieraannuttamisen tai vähemmistöyttämisen toteutuksen avuksi, vaan “välineet” tulevat enemmän esimerkkien kautta ja teoriasta itsestään. Käännösprosessi alkaa (kuten aina) käännettävän tekstin valinnasta, tosin on muistettava, että kääntäjällä voi olla rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa siihen *mitä* hän kääntää. Venutin strategian ”täydellinen” toteutuminen edellyttää siis kääntäjältä sellaisia olosuhteita, joissa hänellä on aikaa ja mahdollisuuksia perehtyä vieraskieliseen ja eri toten valtavirrasta poikkeavaan kirjallisuuteen, ja valita teksti, joka sallii ja kannustaakin vieraannuttavaan kääntämiseen, ja käännöksenä palvelee sujuvan käännöstävän vastarintaa kohdekulttuurissaan.

Foreignizing entails choosing a foreign text and developing a translation method along lines which are excluded by dominant cultural values in the target language (1998b:242).

Käännettävä teksti on jo itsessään vieraannuttava, mikäli se poikkeaa kohdekulttuurin totutusta (käännös)kirjallisuudesta ja kirjallisuuden ”kaanonista”. Venutin esimerkissä ”brittiläisessä ja amerikkalaisessa kirjallisessa traditiossa, jossa realismi on pitkään hallinnut johtavana fiktion diskurssina, kääntäjä voi toteuttaa vieraannuttavan projektin valitsemalla lähdetekstejä, jotka lähestyvät realismia kokeellisesti, mahdollisesti horjuttamalla sen illusion luomista itse-refleksisyydellä, tai jotka hylkäävät realismin ja suosivat sen sijaan fantasian eri variaatioita” (2008a:153).

Tekstivalintaa ohjaa myös Venutin näkemys vieraannuttamisen soveltuvuudesta yksinomaan kaunokirjallisten tekstien kääntämiseen.

Technical translation is fundamentally domesticating: intended to support scientific research, geopolitical negotiation, and economic exchange, it is constrained by the exigencies of communication and therefore renders foreign texts in standard dialects and terminologies to ensure immediate intelligibility. Literary translation, in contrast, focuses on linguistic effects that exceed simple communication (tone, connotation, polysemy, intertextuality) and are measured against domestic literary values, both canonical and marginal. A literary translator can thus experiment in the choice of foreign texts and in the development of translation methods, constrained primarily by the current situation in the target-language culture. (1998b:244.)

Kääntäjän keinot ja tapa soveltaa Venutin teoriaa riippuvat myös hänen tulkinnastaan sekä

ennakko-odotuksista tekstin vastaanottajien suhteen (1998a:16). Jo kääntäjän oma tulkinta siitä, millainen on hyvä vieraannuttava tai vähemmistöyttävä käänös, värityy hänen oman kokemusmaailmansa kautta; tarkemmat käänösstrategiset valinnat ovat uskoakseni vielä moniulotteisempia perusteluiltaan (sikäli, kun kääntäjä tunnistaa itse valintojensa perusteet). Vieraannuttamiseen pyrkivän kääntäjän työtä ei helpota se, että vieraannuttaminen itsessään ei ole selkeä, yksiselitteinen strategia. Venutikin huomioi, että jos kääntäjä pyrkii rikkomaan kohdekielen ja -kulttuurin konventioita käänösstrategisin keinoin, hänellä täytyy olla myös näiden konventioiden syvä tuntemus. Kääntäjän täytyy myös tuntea tarkkaan kohdekielen moninainen variaatio ja historia, jotta hän voi näiden avulla halutessaan luoda sellaista kieltä, joka käänöksessä toteuttaa vastarintaa. (1995:309–310.) Vieraannuttava ja kääntäjän näkyväksi tekevä keino on myös kääntäjän esi- tai jälkipuheet ja huomaukset, jotka vaativat kääntäjältä myös taitoa sijoittaa sanansa niin, että lukija tunnistaa käänöskeinot ja ymmärtää niiden tarkoituksen.

Venuti vetää myös rajaa vieraannuttamisen ja ”pinnallisen” vieraannuttamisen välille, ja kutsuu jälkimmäistä kääntämisen tapaa ”eksotisoinniksi”. Tämä on periaatteessa vieraannuttamisen näkökulmasta yhtä haitallinen ja lähdekulttuuria holhoava strategia, ja toisaalta varsin yleinen kääntämisen tapa. Venuti esittää esimerkkinä jännityskirjallisuuden genren käänösstrategisen trendin; jännityskirjallisuus on suhteessa muuhun Anglo-Amerikassa englanniksi käännettyyn fiktion varsin hyvin edustettu käänöskirjallisuuden laji.

In examining the recent trend in foreign crime fiction, I would describe the translations not as foreignizing, but as *exoticizing*, producing a translation effect that signifies a superficial cultural difference, usually with reference to specific features of the foreign culture ranging from geography, customs, and cuisine to historical figures and events, along with the retention of foreign place names and proper names as well as the odd foreign word. The English translations don't produce a foreignizing effect because they don't question or upset values, beliefs, and representations in Anglophone cultures, certainly not the canon of crime fiction. (2008a:160.)

Nähdäkseni Venuti kritisoi tässä myös stereotypoimista, kansakunnan tms. määrittämistä yhden, liioitellun piirteen kautta. Hän tarjoaa myös tiivistyksen vieraannuttamisen päämääristä, mikä osaltaan valottaa tietyn ”kaanonin” immuniteettia sujuvasta poikkeavalle kääntämiselle. Reilun kaupan kannalta tällainen eksotisoiva kääntäminen ei myöskään edesauta ketään osapuolta; lähdekulttuurin esitys jää käänöksessä hyvin kapeaksi eikä toisaalta lukija saa mitään, mitä hän ei todennäköisesti jo ennestään tiedä, tai saa tiedon liioiteltuna tai muuten vääristyneenä. Toisaalta viittaukset lähdekulttuuriin ovat olennaisia reilun kaupan kääntämisessä, Venutin teoriassa niiden merkitys jää lopulta kohdekieleen ja -kulttuuriin

vaikuttamisen jälkeen. Reilun kaupan kannalta Venutin kuvaama vieraannuttava vaikutus on oikeutettu silloin, kun sille on lähdetekstin luoma tarve.

Scandals of Translationissa (1998) keskeisen vähemmistöyttävän kääntämisen tärkein elementti on kohdekielen variaation hyödyntäminen lukijalle odottamattomillakin tavoilla. Vähemmistöyttävä kääntäminen pyrkii osoittamaan yleiskielen ja kirjallisuuden tradition valta-asemaa ja horjuttamaan sitä nostamalla sen rinnalle, tekstin pinnalle, muotoja ja sisältöjä kirjallisuuden ja kielen marginaalista. Venuti valaisee strategiaa kuvatessaan käännösratkaisujaan omissa I.U. Tarchettin käännösprojekteissaan.

3.2.4. Vieraannuttava käännösprojekti käytännön toteutuksena: Venuti ja Tarchetti

Venutin valinta käännöstekstiksi toi uuden tuulahduksen italialaisen käännöskirjallisuuden kenttään anglo-amerikkalaisessa käännösperinteessä; lähtökieli (italia) ja genre (fantasia/gotiikka) -yhdistelmänä tämä oli uutta. Venuti varautui vastaanoton heterogeenisyyteen esipuheella, jossa hän teki näkyväksi vähemmistöyttävän strategiansa. Tekstin ajallista etäisyyttä osoitettiin käännöksessä arkaismilla sekä ”käännöslainoilla”, joten käännöksen diskurssi poikkeaa yleis-englannista, ei kuitenkaan niin merkittävästi että se vaikeuttaisi nykylukijan mahdollisuuksia ymmärtää tekstiä. (1998a:15.) Nämä käännösratkaisut eivät tunnukaan kovin äärimmäisiltä; jos alkuteksti on 1800-luvulta, tuntuu arkaismien käyttö oikeutetulta ja suorastaan loogiselta, eikä edellytä mielestäni lukijalta erityistä perehtyneisyyttä. Tässä vaiheessa vähemmistöyttävä kääntäminen tuntuu siis varsin reilulta kaupalta kaikkien kannalta (joskaan ei varsinaisesti vähemmistöyttävältä).

Venuti kuitenkin koki tarpeelliseksi lisätä käännöstekstin heterogeenisyyttä sekoittamalla joukkoon nykyaikaisia ja puhekielen ilmauksia, paikoin samoissa lauseissa joissa oli jo arkaaisuuttakin valmiina. Eräs Venutin ratkaisuista sisälsi jopa avaruusmatkailun alluusion (1998a:18). Tällaisten ratkaisuiden tarkoitus oli tuoda esiin Tarchettin romantiikan melkein-parodiallisuutta, sekä osoittaa lukijalle, että tämä lukee tässä ajassa tuotettua käännöstä eikä suinkaan Tarchettin originaalia (1998a:17). Tässä yhteydessä siis käännöslainojen käyttö, Venutin mainitsema kääntäjän johdanto sekä koherenssia rikkovat kielelliset aikahyppäykset osoittavat tekstin käännökseksi, mutta toisaalta liityn mielestäni niihin kriitikoihin, joita nämä ”tyylivirheet” häiritsivät. Nähdäkseni johdanto, arkaismit sekä käännöslainat olisivat olleet riittävän vähemmistöyttäviä keinoja ja kuitenkin tehneet lukukokemuksesta miellyttävän sekä myös reilun kaupan kääntämiseen sopivan.

4. Remainder

Sanakirjamääritelmän mukaan *remainder* tarkoittaa ylijäämää; sitä mikä on jäänyt yli, tähteitä. Venutin Lecerclen pohjaavan *remainder*-käsitteen taustalla ei kuitenkaan ole kielellinen ylijäämä, vaan kommunikaatioon erottamattomina kuuluvat kielen variaatiot, jotka eri syistä ovat kuitenkin standardikieltä vähemmän arvostetussa asemassa. Venuti määrittää *remainderia* kääntämisessä mm. seuraavasti:

In translation, the remainder consists of linguistic forms and textual effects that simultaneously vary both the current standard dialect of the translating language and the formal and semantic dimensions of the foreign text. The variations that comprise the remainder complicate the establishment of a lexicographical equivalence with the foreign text because they work only in the translating language and culture and reflect the linguistic, cultural, and social conditions of the receptors. (2002:219.)

En ole vielä löytänyt saati keksinyt sopivaa suomenkielistä käännöstä *remainderille*, enkä tiedä onko se ehdottoman tarpeellistakaan. Mahdollinen käännös voisi myös vapauttaa sellaisen *remainderin*, joka ei palvele tämän työn päämääriä.

4.1. Käsitteen alkulähteillä: Jean-Jacques Lecerclen *remainder*

Jean-Jacques Lecerclen teos "*The Violence of Language*" (1990) määrittää pohdintaansa heti ensi lehdellä seuraavasti:

Any theory of language constructs its 'object' by separating 'relevant' from 'irrelevant' phenomena, and excluding the latter. As a result, all theories of language leave out a "remainder". This remainder is the odd, untidy, awkward, creative part of how all of us use language all the time. (1990:I)

Lecerclen päämääränä on teorisoida *remainder*, mikä johtaa pohdintoihin siitä, onko puhujan roolissa lopulta itse kieli vai sen käyttäjä ja siitä, miten "väkivaltaisesti" sosiaaliset ja psykologiset realiteetit kielenkäyttäjiä rajoittavat (emt.).

Lecerclen lingvistin näkökulma lähestyy *remainderia* mm. Saussuren kautta (tai ohi, paremminkin), Freudia lainaten ja monin muin keinoin, ja pyrkii luomaan sille sijaa ja raameja kielitieteen käsittein ja sen puitteissa. Tämä asettaa haastetta hahmoteltaessa käsitteen sisältöä, vaikka Lecerclen vivahteikkaasti ja hauskojin esimerkein kirjoittaakin.

Remainder toimii kielen eri tasoilla, ei vain sanatasolla. Lecerclen kielikuva avaa näkymän

laajasta kielellisestä horisontista, jota pyritään asettamaan hallittaviin raameihin, tässä kuitenkin koskaan täysin onnistumatta: ”The details that any grammatical map necessarily leaves out constitute what I call the remainder” (1990:19). *Remainder* voitaisiinkin nähdä sellaisena aineksena, jota ei voi kieliopin avulla selittää tai järjestää, mutta joka kuitenkin on ymmärrettävää ja yleistäkin. Lecerclen esimerkeissä esiintyy väriä verbimuotoja, ironiaa ja sanojen monitulkintaisuutta, kaikki nämä ovat kieliopillisen kartan ulottumattomissa olevaa *remainderia*.

Lecerclen tekee myös rinnastuksen freudilaisen alitajunnan ja *remainderin* välillä; tukahdutettu aines pyrkii palaamaan vitseissä, lipsahduksissa ym. Taustalla on kielenoppimisen traumaattinen kaari: ”Aluksi kielellä leikitään vapaasti, sanoilla tehdään kokeiluja välittämättä niiden merkityksistä. Vähitellen tämä nautinnollinen toiminta muuttuu kielletyksi, kun ”kritiikin voima” ja looginen ajattelu saavat vallan.” (Lecerclen 1990:23.) Se mikä on vapaata ja luovaa ja ihmisestä itsestään kumpuavaa, pakotetaan siis ulkoa annetun ja määrätyn kieliopin ja loogisen ajattelun pakkopaitaan. *Remainder* on ikään kuin paluuta aikaan ennen tätä pakkopaitaa.

Lecerclen määrittää *remainderia* myös sosiaalisen ja ajallisen ulottuvuuden kautta:

The remainder is the return within language of the contradictions and struggles that make up the social; it is the persistence within language of past contradictions and struggles, and the anticipation of future ones. There is no such thing as a stable état de langue. Synchrony always inherits the past history of the language; it is itself riddled with diachrony; it is submitted to a constant process of change, anticipating its future. The remainder is another name for this instability. (1990:182.)

Voisiko siis ajatella, että *remainder* on myös sitä, mikä kielessä ja sen elonkaareissa promotoi muutoksia, sitä mikä joustaa? Kieli on ikään kuin aikaansa ja paikkaansa jähmettynyt, ja *remainder* on sitä, mikä erilaisuudessaan osoittaa tämän jähmettyneisyyden ja vastustaa sitä? *Remainder* olisi siis eräänlainen ameeba, joka muutosten tultua osaksi hyväksytyä kieltä muuttuu jälleen joksikin muuksi.

On helppo nähdä, miksi *remainder*-teoria on mukana vähemmistöyttävän kääntämisen teoriassa ja ylipäänsä Venutin ajattelussa. *Remainderin* ja kielen ”dikotomia” rinnastuu helposti vieraannuttavan/vähemmistöyttävän ja kotouttavan kääntämisen ja englannin hegemonian ja pienten kielten epätasapainon kanssa. Kaikessa on läsnä lähestulkoon sadunomainen hyvän ja pahan taistelu; sortaja ja sorrettu; ylivalta ja vastarinta.

4.2. Venutin remainder

Venuti varsinaisesti lanseerasi *remainderin* vähemmistöyttämisen välineenä *The Scandals of Translationissa* (1998). Se tosin mainittiin jo *The Translator's Invisibilityssä* (1995). Pyrin seuraavaksi tutkimaan Venutin remainderia eri yhteyksissä ja tarkastelemaan sen käyttöä käännösstrategisena välineenä.

4.2.1. Arkaainen remainder ja homofonia – 1995

Remainder esitellään käännöskielen ”erikoisuuden” selittäjänä kun Venuti tarkastelee Celia ja Louis Zukofskyn käännöksiä roomalaisen runoilija Catulluksen (k. 54 eaa) jälkipolville säilyneistä runoista. Zukofskyjen käännökset olivat homofonisia, ja kuten he asian ilmaisivat esipuheessaan (1961): ”This translation of Catullus follows the sound, rhythm, and syntax of his Latin – tries, as is said, to breathe the ’literal’ meaning with him” (1995:215). Tämä vieraannuttava strategia poiki jokseenkin hankalasti luettavaa ja ymmärrettävää englanninkielistä runoutta, ja Venuti selittää tätä ”läpinäkymättömyyttä” käännöksessä esittelemällä Lecerclen käsitteen ”remainder”:

The opacity of the language is due, however, not to the absence of meaning, but to the release of multiple meanings specific to English. Jean-Jacques Lecercle (1990) describes such effects of homophonic translation as the “remainder”, what exceeds transparent uses of language geared to communication and reference and may in fact impede them, with varying degrees of violence. (1995:216.)

Homofonisen strategian myötä käännösratkaisut siis vapauttavat erilaisia *remaindereita*. Zukofskyjen strategian mukaisesti esim. latinan kielen sana “mulier” (nainen) on homofonisen käännöksen kautta englanninkielisessä runossa “my love air”;

[t]he homophonic method adds the English word ”air”, and the this sets going more possibilities, especially in a text that skeptically compares the woman’s profession of her love to wind. “Air” also puns on “ere”, introducing an archaism into a predominantly modern English lexicon and permitting a construction like “my love, ere my own, would marry me”. The pun on “air” bears out Lecercle’s observation that the remainder is the persistence of earlier linguistic forms in current usage, “the locus for diachrony-within-synchrony, the place of inscription for past and present linguistic conjunctures” (Lecercle 1990:215). He acknowledges the foreignizing impulse in these effects by comparing the homophonic translator to the speaker for whom a foreign language is a treasury of strange but fascinating sounds, and the speaker is caught between the urge to interpret them, the pervasive need to understand language and the fascinated desire to play with words, to listen to their sound, regardless of their meanings. (ibid.:73) (Venuti 1995:216.)

Tällainen lukijan mielikuvitusta ja kielellistä herkkyyttä herättelevä käännösstrategia voidaan nähdä loogisena valintana vanhan runouden yhteydessä, ja kääntäjien esipuhe tekee heidät ja strategiansa hyvin näkyviksi. Homofoninen käännös yhdistettynä tietoon käännöksen alkuperästä vie lukijan myös lähemmäs alkutekstiä (kuulostaa hieman Schleirmacherilaiselta), mikä vaikuttaa lupaavan vieraannuttavalta/vähemmistöyttävältä sekä reilulta.

Ehkä ensimmäiset avainsanat *remainderin* perimmäisen olemuksen selvittämisen kannalta tässä yhteydessä ovat “the release of multiple meanings specific to English”. Käännöksen teksti sisältää eri merkityksiä, jotka syntyvät lukijan mielessä asiayhteyden auttamana. Nämä merkitykset eivät kuitenkaan kerro lähdetekstistä, saati -kulttuurista mitään, vaan ne kuuluvat yksinomaan kohdekieliseen maailmaan. *Remainder* ei varmaan myöskään vapaudu samoin tavoin kaikille englanninkieltä äidinkielenään lukeville; tulkinnat ja merkitykset ovat luultavasti aika erilaiset eri puolilla englanninkielistä maailmaa.

4.2.2. Remainder – 1998

Kun Venuti 1995 lähinnä sivuaa *remainderia*, on se jo 1998 huomattavasti keskeisemmässä asemassa vähemmistöyttävän kääntämisen yhteydessä. Venuti lähestyy *remainderia* kielensisäisten valtasuhteiden kautta:

Following Deleuze and Guattari (1987), I rather see language as a collective force, an assemblage of forms that constitute a semiotic regime. Circulating among diverse cultural constituencies and social institutions, these forms are positioned hierarchically, with the standard dialect in dominance but subject to constant variation from regional or group dialects, jargons, clichés and slogans, stylistic innovations, nonce words, and the sheer accumulation of previous uses. Any language is thus a site of power relationships because a language, at any historical moment, is a specific conjuncture of a major form holding sway over minor variables. Lecercle (1990) calls them the “remainder”. (1998:10.)

Nämä “minor variables” ovat siis *remainderin* aineksia, ja ne toimivat *remainderina* ennen kaikkea suhteessa yleiskieleen; niiden vapautuminen/vapauttaminen osoittaa yleiskielen ”puutteet”. Venutiaanisessa yhteydessä tämä kielensisäinen hierarkia myös tavallaan rinnastuu kielten hierarkiaan; englantia on dominoivassa asemassa maailman kielipolitiikassa, yksittäisten kielten sisällä taas yleiskieli on valta-asemassa esim. alueellisiin ja sosiaalisten ryhmien kielimuotoihin nähden. Vähemmistöyttävä kääntäminen pyrkii huojuuttamaan näitä valta-asemia niiden hierarkkisten alaisten hyväksi. Tässä työssä *remainder* toimii vähemmistöyttämisen

hyväksi ”mikrotasolla”. (On ehkä syytä huomioida jälleen, että *remainder* koskee yksinomaan kohdekieltä ja kohdekulttuuria.)

Venuti määrittelee *remainderia* myös puhuessaan sen merkityksestä kääntämisen ja käännöskirjallisuuden opetuksessa: ”...the textual effects that work only in the target text language, the domestic linguistic forms that are added to the foreign text in the translating process and run athwart the translator’s effort to communicate that text” (1998a:95). Kohdekielen painoarvo näin ollen kasvaa lähdetekstin ja -kulttuurin kustannuksella.

Remainder toimii luonnollisesti myös kirjallisuudessa sinällään; ääritapauksissa se on osa eräänlaisen ”pienen kirjallisuuden” kieltä, jonka tekijät ovat ”ulkomaalaisia omalla kielellään”; ”[I]n releasing the remainder, a minor literature indicates where the major language is foreign to itself” (1998a:10). Tässä on tavallaan kolmas (kielen) hierarkkinen taso; pieni vs. valtavirtakirjallisuus. Venuti itse on mieltynyt kääntämään tällaisia tekstejä: ”I prefer to translate foreign texts that possess minority status in their cultures, a marginal position in their native canons – or that, in translation, can be useful in minoritizing the standard dialect and dominant cultural forms in American English” (1998a:10). Strategiavalinta ohjaa siis myös käännettävän kirjallisuuden valintaa.

Remainder on olennaisesti mukana kun Venuti määrittää ”hyvää kääntämistä”. Venuti siteeraa ensin Bermania, jonka mukaan hyvä kääntäminen manifestoi omalla kielellään vieraskielisen (alku)tekstin vierautta. Venutin mukaan tämä manifestaatio ”voi tapahtua paitsi valitsemalla käännettäväksi teksti, jonka muoto ja teema poikkeavat kohdekulttuurin kirjallisuuden kaanonista. Ratkaisevimmillaan tämä toteutuu kun kohdekieleen tuodaan vieraannuttavaa variaatiota, ja koska tämä variaatio on kohdekielistä, se paljastaa käännöksen käännökseksi, erilliseksi siitä tekstistä jonka se korvaa. Hyvä kääntäminen on vähemmistöyttävää: se vapauttaa remainderin luomalla heterogeenistä diskurssia, avaamalla yleiskielen ja kirjallisuuden kaanonit sille, mikä on niille vierasta, alempiarvoista ja marginaalista.” (1998a:11.) Tämä ei kuitenkaan tarkoita keskittymistä tiettyyn esim. alueelliseen tai sosiaaliseen variaatioon, vaan tarkoitus on käyttää useita eri variaatioita vähemmistöyttävän vaikutuksen luomiseksi. Venuti toteaa tällaisen käännöstävän tavoitteista, ettei ”tämä kääntämisen etiikka niinkään estä vieraan tekstiä assimilaatiota vaan pyrkii osoittamaan kääntämisen assimiloivan prosessin takana olevan tekstin autonomisen olemassaolon, kuitenkin juuri kääntämisen assimiloivan prosessin keinoin.” (1998a:11.)

Hyvä käännös siis hyödyntää ja nostaa esiin (kohde)kielen monimuotoisuutta *remainderin* avulla; aiempien määritelmien mukaisesti siis standardikielestä poikkeavien muotojen ja/tai niiden luomien vaikutusten (ja vaikutelmien) avulla. Tämä ei varsinaisesti estä käännöksen kotoutumista, koska *remainder* on aina kohdekielinen ja -kulttuurinen. ”Vähemmistön” kiel(t)en avulla luodaan siis standardeja ja yleiskielen hegemoniaa rikkovaa käännöskirjallisuutta (pienestä kirjallisuudesta toiseen), ja näin pyritään lopulta myös laajemman hegemonian murtamiseen.

Remainderin sisintä olemusta voisi lähestyä myös Venutin sen yhteydessä käyttämän verbin ”release” (= vapauttaa, päästää valloilleen, hellittää) avulla. *Remainder* näyttäytyy tätä kautta sellaisena kielen aineksena, joka on ollut vangittuna ja alistettuna yleiskielen hallitsemassa järjestelmässä, ja joka pääsee nyt kääntäjän käsien kautta vapaaksi. Lecercle (ja myöhemmin häntä siteerava Venuti) puhuu *remainderista* freudilaisen alitajunnan lingvistisenä vastineena, jonka torjuttu ja tukahdutettu aines pyrkii esiin esim. vitseissä ja kielellisissä lipsahduksissa (Lecercle 1990:23). Näin ollen verbivalinta on varsin osuva ja venutiaanista käännösteoriaa palveleva. Termiä kääntäessä voi miettiä oman käännösvalintansa vaikutuksia; ”vapauttaminen” olisi varmaan lähin vastine ja itsessään ”vapauttaisi” samankaltaisen *remainderin* kuin ”release”. Toisaalta jos ajatellaan käsitteen sisältöä, voisi yksi käännösvaihtoehto olla ”syntyä”. *Remainder* nähdäkseni loppujen lopuksi on olemassa vain lukijan subjektiivisena kokemuksena sekä kontekstiinsa sidottuna, ja tämä kokemus voi vaihdella ainakin lukijan, ajan ja paikan mukaan. Aiottu vaikutus ei voi tapahtua, mikäli lukija ei tunnista tai rekisteröi *remainderia*. Vaikutus ja tulkinta voi myös olla jotain muuta kuin kirjailija/kääntäjä on tarkoittanut.

Remainderia voi katsoa myös toisesta suunnasta; Venuti esittää sen kohdekielisenä käännösstrategian välineenä, mutta yhtä lailla *remainder* voi olla *lähdetekstin* elementti. Samoin kääntäjä on lukijan asemassa ja hänen tehtävänsä on tunnistaa *remainder* ja tulkita sen merkitys kontekstinsa kannalta, ja tehdä päätös kääntämisen strategiasta kohdekielisen *remainderin* suhteen. Venutiin pohjaten voitaisiin nähdä poisjätö tai korvaaminen kohdekielen vastaavalla ilmauksella varsin kotouttavana ratkaisuna, toisaalta nämä ovat ainoat vaihtoehdot, mikäli käännöksen on tarkoitus olla ymmärrettävä. ”Suora” käännös olisi todennäköisesti hyvin vaikea lukijalle, etenkin mitä kauempana lähde- ja kohdekielekset ja -kulttuurit ovat toisistaan, toisaalta sen voisi nähdä myös ääri-vieraannuttavana käännöstrategisena keinona.

4.2.3. Esimerkiksi: Tarchetti remainderin näkökulmasta

Venutin mukaan kääntäminen yleensä nojaa populaariin estetiikkaan, joka edellyttää sujuvaa kääntämistä ja läpinäkyvyyden illuusiota sekä yleiskielen ”sallituissa” rajoissa pysyttelyä. Tällainen kääntäminen ei ole kuitenkaan demokraattista, vaikka sen avulla voidaankin tavoittaa suuria massoja; sujuva käänös sisältää kohdekulttuuriin kuuluvaa ainesta, jota ei lukija huomaa, mutta joka luo vaikutelman siitä, että tämä aines ei ole vieraassa tekstissä vierasta, vaan osa lähdekulttuuria ja -tekstiä. Vähemmistöyttävä kääntäminen pyrkii juuri vastakkaiseen suuntaan: ”The heterogeneous discourse of minoritizing translation resists this assimilationist ethic by signifying the linguistic and cultural differences of the text – within the major language.” (Venuti 1998:12.) Mikäli *remainderilla* halutaan osoittaa näitä eroja, on keinoina kuitenkin vain kohdekielen variaatio. Vähemmistöyttävä kääntäminen tarvitsee epäilemättä muitakin keinoja, mikäli ajatellaan yhtenä sen tavoitteista olevan tekstin käänös-statuksen näkyvyys. Muuten vaarana on, että kääntämisen myötä syntyvä teksti on osa kohdekielen ”minor literature” -kenttää mutta enemmän itsenäisenä kohdekielisenä tekstinä kuin käänöksenä. Venuti ei olekaan täysin ehdoton: ”...if the remainder is released at significant points in a translation that is generally readable, the reader’s participation will be disrupted only momentarily” (1998a:12).

Esimerkkinä vähemmistöyttävästä kääntämisestä ja *remainderin* käytöstä voimme tarkastella jo luvussa 3.2.4 esiteltyä Venutin käänösprojektia, jossa hän käänsi italialaisen I.U. Tarchettin (1839–69) teoksia englanniksi. Venuti toteaa tekstivalinnan itsessään ohjanneen kohti tiettyä strategiaa: ”What attracted me to Tarchetti’s writing was its impact on the very act of translating: it invited the development of a translation discourse that submitted the standard dialect of English to continual variation”(1998:14). Voimme hetkeksi palata tekstivalinnan merkitykseen vähemmistöyttävässä kääntämisessä ja miettiä, onko lähdetekstin kääntämisen ”tarpeellisuus” kohdekulttuurissa oikeastaan toissijainen käänöstekstin vaikutusten ja vähemmistöyttämisen soveltamisen foorumin tarpeeseen nähden?

Venutin käänösratkaisut Tarchetti-käänöksessä tähtäävät tarkoituksella *remainderin* vapauttamiseen; keinoina mm. homofoniaa lähentelevät käänöslainat (”soggiorno – sojourn”) ja arkaismi sekä yllättäen (ja tarkoituksella) nykypäivän arkiset, jopa kliseiset ilmaukset (”time flies when you’re having fun”). Esimerkiksi viimeksi mainittu sananparsa on Venutin mukaan nykypäivän amerikanenglanissa tavanomaisuudessaan jo klisee, jota useimmiten käytetään

ironisesti, ja tässä yhteydessä sillä voi *remainderina* olla useita vaikutuksia (1998a:17–18).

Venuti on siis tehnyt käännösstrategiset valintansa Tarchetti-käännöksessä hyvin päämäärätietoisesti:

The more excessive archaism worked to historicize the translation, signaling the nineteenth-century origins of the Italian text. Yet to indicate the element of near-parody in Tarchetti's romanticism, I increased the heterogeneity of the translation discourse by mixing more recent usages, both standard and colloquial, some distinctly American. (1998:17.)

Kääntäminen kuulostaa tässä lähes insinööri- tai laboratoriotyöltä; tarkoituksena on saada tietynlainen lopputulos, joten aineksia lisätään ja poistetaan kunnes tehokkain laite tai mikstuura on valmis. Käännösstrategisten valintojen sivu- tai päätuotteena, tarkoituksesta riippuen, syntyvä *remainder* voi olla kuitenkin vaikea hallita vaikka se olisikin tarkoituksellinen.

Venuti tarjoaa *remainder*-esimerkistöä myös valottaessaan *remainderin* huomioimisen tärkeyttä kääntämisen ja käännöskirjallisuuden opetuksen yhteydessä. Kääntäjä Trevor Saundersin käännös Platonin Ionista (vuodelta 1987) tulkitsee alkuteoksen ironiaa brittiläisen puhekielen kautta, jolla pyritään osoittamaan dialogin toisen osapuolen alempaa oppineisuutta. Tämä kuitenkin tuo käännökseen ulottuvuuden, jota alkutekstistä ei löydy. Venuti huomioi, että mikäli ”lukija etsii englanninkielisestä versiosta *remainderia*, on helposti havaittavissa, että käännöksessä ironia yhdistyy selkeästi brittiläiseen puhekielisyyteen, kun muu käännöskieli noudattaa nykyaikaista yleiskieltä”. Tällä puhekielisyydellä on kuitenkin vaikutus, joka ulottuu ironian ulkopuolelle; se liittyy dialogin argumentointiin luokka-ulottuvuuden. (1998a:96.)

4.2.4. Remainder ja kääntäjän alitajunta: Venuti 2002

Venuti jatkaa *remainderin* parissa vuoden 2002 artikkelissa ”The difference that translation makes: the translator's unconscious”, joka käsittelee eritoten sellaista *remainderia*, joka ei ole ollut kääntäjän tietoinen, strateginen valinta. Venuti sivuaa psykoanalyyttistä ja sen käsitteitä tutkiessaan kääntäjän alitajunnan ja tiedostamattoman *remainderin* vapautumisen yhteyttä, mikä on varsin loogista jatkumoa Lecercle'n esittämälle vertauksella *remainderista* freudilaisen alitajunnan lingvistisenä vastineena (Lecercle 1990:23). Esimerkein hän valaisee, miten kääntäjän alitajunnasta kumpuavan *remainderin* kautta kääntäjä voi sävyttää tekstiään oman ideologiansa suuntaiseksi, ilman että kääntäjä itse tai välttämättä lukijakaan huomioi tätä.

Venuti määrittelee myös jälleen *remainderia*:

As theorized by Lecercle, the remainder is ever-present in language use: it is a range of possible phonological, lexical, and syntactical variations on the current standard dialect, which is by definition invested with such cultural and social value as to exclude or repress any substandard forms or to restrict them to particular uses and situations (2002:219).

Siinä missä standardimuoto ohjaa kieltä ja sen käyttäjää kieliopin ja yhtenäisyyden ideaalia kohti, *remainder* muistuttaa kielen monimuotoisuudesta ja variaatiosta: alueelliset ja sosiaaliset "murteet", sloganit ja kliseet, tekninen terminologia ja slangi, arkaismit ja neologismit, kirjalliset ilmaisumuodot kuten metaforat ja sanaleikit, tyylliset innovaatiot sekä vieraskieliset lainasanat ovat kaikki tavallaan osa *remainderia*, joka vetää lukijan huomiota olosuhteisiin joissa kieli elää ja jossa sitä käytetään. Nimestään huolimatta *remainder* ei ole siis ylijäämää, vaan keskeinen osa ihmisen kielellistä maailmaa. (2002:219.) Venuti toteaa myös jälleen *remainderin* sidonnaisuuden kohdekieleen, joka tekee siitä myös kotouttamisen välineen: "The remainder is the most visible sign of the domesticating process that always functions in translating, the assimilation of the foreign text to what is intelligible and interesting to readerships in the receiving culture" (2002:220). Ehkäpä vähemistöyttävän kääntämisen yhteydessä olisi syytä siis tarkentaa, ettei *remainder* voi toimia sen välineenä ja sitä edistäen, ellei se ole kääntäjän tietoinen ja harkittu valinta. Koska *remainder* toimii sellaisen kielellisen aineksen avulla, joka ammentaa kohdekulttuurista, sen ilmiöistä ja ideologioista, tämä aines itsessään assimiloituu käännöstekstin kohdekulttuuriin, ellei sitä käytetä nimenomaan jollain tapaa vallitsevia konventioita rikkoen. Muistamme Venutin Tarchetti-käännöksen: arkaainen kieli oli looginen valinta käännösstrategiaksi, ja nimenomaan siitä, ja sitä kautta yhtenäisen tyylin ihanteesta, poiketen Venuti saattoi räikeän nykyaikaisella ja amerikkalaisella *remainderilla* toteuttaa vähemmistöyttävää strategiaa.

Aiemmin mainittiin *remainderin* syntyvän lukijalle subjektiivisen tulkinnan kautta, Venuti viittaa myös kääntäjän alitajunnasta kumpuavan *remainderin* olevan yhtä lailla kiinni kontekstissaan:

In producing a chain of signifiers to render the foreign text, the translator releases a remainder that exposes the workings of his or her unconscious – but only in relation to that text or even a particular passage in it. And this remainder may include various intertextual connections. (2002:222.)

Venuti tarjoaa esimerkin kääntäjän alitajunnan toimista ja *remainderista* tutkiessaan Donald D. Walshin englanninkielistä käännöstä Pablo Nerudan runosta "En Ti La Tierra" (engl. "In You

The Earth”). Walshin käänösratkaisu ”the sky’s most spacious eyes” on herättänyt Venutin kiinnostuksen poikkeamalla alkutekstistä tavalla, jota runokäännös muuten ei tee. Alkutekstin mukainen käännös olisi ollut ”wide” tai ”vast”, mutta jostain syystä Walsh on päätenyt adjektiivin ”spacious”. Tämä on Venutin mukaan todennäköisesti kaikia amerikkalaisesta kansallishymnin omaisesta runosta ”America the Beautiful” ja sen ensimmäisestä rivistä ”O beautiful for spacious skies”. Nerudan rakkausrunossa minä-muotoinen rakastaja vertaa rakastettuaan maahan, jota lopulta kumartuu suutelemaan. Venutin mukaan akustinen *remainder* muuttaa käännöstä nationalistiseen suuntaan:” the lover leans down to kiss, not simply the earth, or the earth-likened woman he loves, but America the Beautiful, the United States...” Tämä juontuu Venutin mukaan käännökseen sisältyvästä kääntäjän alitajuisesta halusta, että tämä vasemmistoaktiivinen chileläis-runoilija ilmaisi kiintymystään Yhdysvaltoja kohtaan tällaisen allusion kautta, ja tämä halu ilmenee käännöksessä vapautuvassa remainderissa. 1970-luvun alussa kun Chilessä oli valtaan noussut vasemmistolainen presidentti, joka mm. kansallisti aiemmin Yhdysvaltojen hallitsemia teollisuudenaloja. USA:n silloinen presidentti Nixon puolestaan vastasi tilanteeseen pakotteilla. Näitä taustoja vasten Venuti näkee käännöksen heijastavan kääntäjän poliittisia toiveita hankalassa tilanteessa:

The acoustic remainder in Walsh’s translation can be described as a wishful resolution to a disturbing political reality, the opposition between Chile and the United Statesin which the very poet he was translating had intervened.[...] The ideology of Walsh’s resolution was clearly conservative, filled with the hope that a leftist poet like Neruda would not simply accept, but would cherish the hegemonic position of United States. (2002:228.)

Tämäkin *remainder* toimii kuitenkin vain vastaanottajasta riippuen; Britanniassa se saattaisi esimerkiksi jäädä huomiotta. Mikäli teksti käännettäisiin englannista jollekin muulle kielelle, tämä ”välivaiheen” sivuraiteelle ajautuminen saattaisi kääntäjän adjektiivi-valinnasta riippuen palautua lähemmäs lähdetekstiä.

4.2.5. Reilu remainder?

Reilun kaupan kääntämisen periaatteisiin sellainen kääntäminen, jossa pyritään *remainderin* vapautumisiin, istuu aika huonosti. Jos reilun kaupan tähtäimessä on – joissain piireissä paradoksina pidetty – yhtäaikainen kääntäjän näkyvyys sekä tekstin luettavuus mahdollisimman monille ja erilaisille lukijoille, eivät yllättävät ja hyvin paljon lukijasta riippuvat käännöstekstin rekisterimuutokset ja niiden synnyttämät mielleyhtymät nähdäkseni palvele tätä päämäärää. Reilu kauppa on reilua myös siinä, että se pyrkii ottamaan huomioon niin lukijan odotukset

kuin alkutekstin kirjoittajan intentiot; *remainderin* käyttö pyrkii periaatteessa juuri vastakkaiseen suuntaan.

Aste-eroja toki löytyy ja on syytä tässäkin panna merkille, ettei *remainder* synny aina tahallisesti.

... a translator may decide to release a remainder, to vary the foreign form and meaning, because a linguistic feature or literary effect can be no more than approximated in the translation or because it cannot be reproduced at precisely the same point where it occurs in foreign text (Venuti 2002:220).

Kääntäjän ratkaisu voi kummuta jostain tiedostamattomasta lähteestä, ehkäpä jopa toisessa tekstissä olleesta *remainderista*, ja herättää puolestaan lukijassa reaktioita ja konnotaatioita, joihin ei ole tarkoituksellisesti pyritty (ks. Venuti 2002). Toisin sanoen *remainder* on, kuten Venutin toteaa, ennalta-arvaamaton, sekä vaikea kääntäjän täysin kontrolloida. Venutin mukaan kaikki kielen käyttö on ”altista *remainderin* arvaamattomalle variaatiolle, kielen muotojen yhtenäiselle voimalle, joka ylittää yksilön oman hallinnan ja monimutkaistaa tarkoitettuja merkityksiä. Kääntämisen vieraaseen tekstiin liittämä nimenomaisesti kohdekielinen *remainder* lisää tätä arvaamattomuutta ja ylittää lähdetekstin kirjoittajan, samoin kuin kääntäjänkin, tarkoituksen.” (1998a:108.) Tässä mielessä *remainder* on reilun kaupan kääntäjälle arvokas *tiedostuksena*; vaikka se on ennalta-arvaamaton, se on kuitenkin helpompi havaita ja hallita kun kääntäjällä on ennakkotieto tällaisesta käännoistoiminnallisesta ilmiöstä.

Remainder on aina läsnä, periaatteessa kaikessa kommunikaatiossa. Vaikka se on siis keino estää käännoksen liikaa sujuvuutta ja sitä kautta kotoutumista, se ei oikeastaan tarkoituksenmukaisesti käytettynä saati tahattomana (ja näissä tapauksissa todennäköisesti kotouttavana elementtinä) palvele reilun kaupan kääntämisen päämääriä siinä, että se toteutuessaan joka tapauksessa ohjaa käännostä jompaankumpaan äärilaitaan (vähemistöyttävä/vieraannuttava – kotouttava).

Remainderin voidaan nähdään edustavan kaikkea mikä on vapaata ja kapinallista ja sääntöjen ulkopuolista, ja tämä sopii hyvin *foreignizing/minoritizing* –kääntämiseen, joka vastustaa ”ylhäältä annettua” järjestystä. Voidaan kuitenkin kysyä ketä ja mitä tämä vallankumouksellisuus lopulta palvelee? Venutin teoria tähtää kääntäjän ja käänno-*statuksen* näkyvyyteen, lukijan herättämiseen, kielen sisäisen ja kielten välisten hierarkioiden järkyttämiseen, mutta tämä ei sinällään edistä pienen kulttuurin kirjallisuuden näkyvyyttä.

Kuten todettua, mikään *remainderissa* ei muistuta lukijaa käännöstekstin alkuperästä.

Aiemmin mainitussa Ion-käännöksessä käytetty puhekieli sijoitti henkilöt eri yhteiskuntaluokkiin puhekielisen remainderin avustamana. Tämä on myös hyvä esimerkki siitä, miten *remainder* käännöksessä voi tehdä siitä ”epäreilun”; alkutekstiä ja kirjailijan viestiä vääristää lähdekulttuuriin kuulumaton aines, joka on sinne lisätty, ja joka ohjaa lukijaa sellaiseen suuntaan, jonka olemassaolosta alkutekstin tekijä ei ole välttämättä ollut edes tietoinen.

5. Reilun kaupan Venuti?

Reilun kaupan kääntämisen eri vaiheet ja niihin osallistuvat tahot ovat reiluuden ideaalin perusteella kaikki yhtäläillä tärkeitä ja näin ollen noteerattuja. Reilu kaupan kääntäminen pyrkii koko prosessiin suhteen *läpinäkyvyyteen*, mikä Venutiin peilatessa on toki hieman paradoksaalista. Tällä läpinäkyvyydellä ajattelen kuitenkin periaatteessa samaa, mitä Venuti tarkoittaa kääntäjän näkyvyydellä; kääntämisen ketjun kannalta olennainen osatekijä ei saa jäädä huomiotta, eikä myöskään kenenkään ketjun lenkin työpanos saa jäädä vaille kunniaa (saati että siitä keräisi kunnian jokin täysin muu osapuoli). Toisaalta äärimmäisen tärkeässä roolissa on lukija. Vaikka lähdeteksti saattaa syntyä vain ilmaisun tarpeesta, vailla ennakkoletuksia tai edes toiveita tulevasta lukijakunnasta, on käänös kuitenkin ainakin todennäköisemmin tehty jostain konkreettisesta syystä; julkaistava käänös palvelee jotakin päämäärää. Venutin ”väärässä” maailmassa tämä päämäärä on maksimaalinen taloudellinen voitto, ”oikeassa” maailmassa vastarinta em. vääryyttä kohtaan. Päämäärästä huolimatta on syytä huomioda se, että mikään toivotuista päämääristä ei voi toteutua ilman toivottua vastaanottoa. Reilun kaupan kannalta siis kaikki ketjun kolme osasta; lähdetekstin tekijä, kääntäjä sekä lukija ovat yhtä lailla merkityksellisiä koko ”tuotantoprosessin” kannalta. Olennaista on myös se, *missä* käänöksen eri vaiheet tapahtuvat. Ketjun osasten fyysinen ja henkinen ympäristö ei voi olla vaikuttamatta näiden toimintaan. Reilun kaupan kääntämisen kannalta on myös perustavanlaatuisen tärkeää, että tekstin alkuperä on lukijan tiedossa.

Tässä viimeisessä osassa paneudumme ketjun osista kääntäjään ja lukijaan sekä pohdimme paikan merkitystä. Tarkoituksena on selvittää miten Venutin näkemykset näistä osasista resonoivat reilun kaupan kääntämisen kanssa, ja olisiko Venutin teoriasta eräänlaiseksi peruskiveksi reilun kaupan kääntämiselle näiden osalta. Kääntäjän roolia pohditaan näkyvyyden kannalta; Venutin yksi tärkeimpiä päämääriä on kääntäjän näkyvyyden lisääminen, periaatteessa tämä käy hyvin myös reilun kaupan kääntämisen pohjaksi. Vastaanottoa Venuti käsittelee jonkin verran, mutta ei välttämättä riittävässä määrin reiluuden kannalta. Sijainnin kysymystä katsomme eri näkökulmista ja tarkastelemme myös lokaation vaikutusta kääntämisen lähtökotiin.

5.1. Vastaanottava yleisö – miten metsä vastaa?

Venutin suhde lukijaan on tulkintani mukaan hieman ristiriitainen. Vaikka lukijakunta on se

tekijä, joka lopulta valinnoillaan mahdollistaa sen käännösten kautta tapahtuvan kulttuurisen ja yhteiskunnallisenkin muutoksen, jota Venuti hakee, hän ei näe itseään niinkään lukijan kuin vastarinnan palvelijana. Lukijalle annetaan vaativa tehtävä ymmärtää ja tunnistaa käänносstrategian keinot ja päämäärät, toisaalta hänet nähdään vallitsevan ja vastustettavan hegemonian yhtenä ylläpitäjänä.

Vieraannuttamisen vastaanoton ja menestyksen kannalta on olennaista huomioida ”lukijakunnan” heterogeenisyys ihmisryhmänä: erilaiset kulttuurimieltymykset ja taustatiedot - ja taidot vaikuttavat siihen, miten lukija lukemaansa prosessoi. Pierre Bourdieu'ta mukaellen Venuti tekee eroa korkeakulttuuristen (”elite”) ja kansanomaisten (”popular”) mieltymysten välillä; sujuvan kääntämisen luoma läpinäkyvyyden illuusio kohdataan eri tavalla eri lukijapiireissä (1998a:12, 2008b:46). ”Eliittilukija” kyseenalaistaa sen hanakammin, kun taas populaari lukemisen kulttuuri kokee läpinäkyvyyden tekstiin kuuluvana, ”alkuperäisenä”, ominaisuutena (2008b:46). Populaarilukijalle on tärkeää, että tekstissä on jotain mihin samaistua, että lukukokemus on miellyttävä, että tarina ja hahmot ovat ymmärrettäviä, kun taas eliittilukija kiinnittää huomiota tyylikeinoin, tematiikkaan ja tekstin syvempiin ulottuvuuksiin (ks. esim. 2008b). Tämän jaon perusteella on helppo nähdä, miksi kohdekielen variaatiolla käänнос-statustaan ilmaiseva vieraannuttava käänнос voidaan nähdä elitistisenä; se vetää huomiota tarinasta sanoihin. (Kotouttavan käänноksen taas voidaan Venutiin pohjaten nähdä käyttävän sanojen sujuvuutta kertoakseen tarinan.) Toisaalta tottumus voi ohjata korkeakulttuurin ystävää myös vastustamaan uusia kääntämisen tapoja, kun lukemisen ja sivistymisen traditiota leimaa sujuvaan strategiaan nojaava korkeakulttuurin kaanoniin kuuluva (käänнос)kirjallisuus (2008b:48).

Reilun kaupan kääntämisessä vastaanoton kannalta olennaista on se, mitä lukijalta odotetaan ja miten tähän asennoidutaan käänносkirjallisuuden kuluttajana. Se ei pyri vieraannuttamisen tavoin muuttamaan lukijoiden käänносkulutustottumuksia niinkään muodon kuin sisällön avulla; vieras kulttuuri ei saa jäädä oudon kohdekielen jalkoihin. Lukijoiden jaottelu ei sinänsä ole hedelmällistä reilun kääntämisen kannalta; se itsessään jo puoltaisi arvotusta, joka ei istu reiluuden ideologiaan.

5.1.1. Käänносkielen heterogeenisyys

Venuti ei varsinaisesti nosta teoksissaan lukijaa tai käänноksen vastaanottoa keskiöön.

Vastaanotosta puhutaan Venutin teorian onnistumisen mittarina ja sen välineenä; Venutin vastarinta anglo-amerikkalaista kulttuurihegemoniaa kohtaan tapahtuu kääntämisen muodossa, esim. *remainderin* avulla, mutta paradoksaalisesti tällaista valtavaltaa vaikuttavaa projektia toteutetaan eräänlaisesta marginaalista käsin, potentiaalisesti varsin pienen lukijakunnan avulla. Venuti tiedostaakin vaaran, että *foreignizing* ja *minoritizing* tuottaisivat vain pienelle eliitille kiinnostavaa käännöskirjallisuutta ja näin toimisi oman päämääränsä vastaisesti.

Insofar as minoritizing translation relies on discursive heterogeneity, it pursues an experimentalism that would seem to narrow its audience and contradict the democratic agenda I have sketched (1998a:12).

Tähän Venutin havaintoon sisältyy ennakko-oletus käännöksen vastaanotosta ja myös lukijoiden odotuksista, joiden hän näkee kuitenkin optimistisesti kääntyvän lopulta *minoritizingin* puolelle. Venutin mukaan sujuva kääntäminen kun ei kuitenkaan pohjimmiltaan ole demokraattista suurien massojakaan tavoittaessaan, sillä se väistämättä tarjoaa lukijalle kohdekulttuurin koodien ja ideologioiden leimaaman kuvan vieraasta tekstistä ja kulttuurista, ja esittää tämän kuvan *alkuperäisenä*. *Minoritizing*-kääntäminen ja siihen sisältyvä diskurssin heterogeenisuus sen sijaan tuo esiin kielten ja kulttuurien välisiä eroja erityisesti *remainderin* avulla, ja Venuti näkee mahdollisena toteuttaa vähemmistöyttämistä ikään kuin eri vahvuuksilla, niin että tekstin ymmärrettävyys ei kärsi, ja saavuttaa täten laaja ja monipuolinen lukijakunta. Vähemmistöyttävä kääntäminen voi myös toimia lukijoiden ennakko-oletuksia vastaan ja näin tehdä valtavirrasta marginaalia ja päinvastoin, tuomalla käännökseen esim. ”odottamattomia” kielen muotoja eri rekistereitä vaihdellen. (1998a:12.)

Reilun kaupan näkökulmasta vähemmistöyttävän kääntämisen ongelma lukijan kannalta on juuri Venutin promotoima ja mielestäni tietynlaista koherenssia rikkova ja luettavuutta heikentävä ”diskursiivinen heterogeenisuus”. Ehkä vielä syvempi ongelma piilee siinä, mitä lukijan odotetaan odottavan; voisi ajatella useimpien käännöstekstien kuluttajien lukevien käännöksiä koska he haluavat tietää mitä lähdetekstin tekijä on kirjoittanut, ei niinkään siksi että he haluavat lukea käännöksen *per se*. Reilun kaupan kääntäminen periaatteessa pyrkii antamaan arvon myös lähdetekstille ja sen laatijalle siinä, ettei lähdetekstin viestiä vääristetä tuomalla käännökseen elementtejä, jotka ovat sille täysin vieraita (ks. myös 4.2.5. ”Reilu remainder?”). Tämä koskee sekä vähemmistöyttämiseen että kotouttamiseen tähtääviä kääntämisen keinoja.

Reilun kaupan kääntäminen pyrkii myös huomioimaan lukijan tekemällä lukukokemuksesta miellyttävän, pysyen kuitenkin rehellisenä lähdetekstin sisällölle. Miellyttävyydellä viitataan mm. edellä mainittuihin vieraisiin elementteihin, jotka ovat kääntäjän lisäämiä. Lähdetekstissä esiintyvät lähdekulttuuria ilmentävät elementit taas tuodaan myös käännökseen osoittamaan, että teksti on tuotettu vieraassa kulttuurissa, joka on erilainen kuin kohdekulttuuri. Ehkä tässä juuri kiteytyy yksi perustavanlaatuinen ero Venutin teorian ja reilun kaupan kääntämisen välillä; vähemmistöyttäminen leikkii kohdekielellä ja pyrkii muuttamaan sen konventioita osoittaakseen käännökseen käännökseksi, kun taas reilu kauppa vie kohdekielellä pehmeästi kyyditen lukijan lähdetekstin lähteelle.

Venutin teorioima vähemmistöyttävä kääntäminen huomioi myös lukijan lukukokemuksen miellyttävyyden, ja mainitsee sen jopa vähemmistöyttämisen päämäärästä puhuessaan:

The goal is ultimately to alter reading patterns, compelling a not unpleasurable recognition of translation among constituencies who, while possessing different cultural values, nonetheless share a long-standing unwillingness to recognize it (1998a:13).

Tämä päämäärä epäilemättä vaatii laajan lukijakunnan sitä toteuttamaan lukutapojensa kautta, joten käännökseen tunnistaminen epämiellyttävänä kokemuksena ei varmastikaan johtaisi Venutin toivomaan muutokseen. Venutin soveltaessa vähemmistöyttämistä käytännössä Tarchetti-käännöksessä, hän toteaa teorian toimivaksi (ainakin tältä osin); arkaistisuus vähemmistöyttämisen keinona on osoittanut käännökseen käännökseksi kuitenkin häiritsemättä epämiellyttävästi lukukokemusta (Venuti tukee tätä havaintoa myös käännöksestä laadituilla kritiikeillä) (1998a:15). Toisaalta, juuri mielestäni varsin loogisesta arkaistisesta strategiasta poikkeaminen herätti myös kriittistä vastakaikua (1998a:19), mikä mielestäni kertoo siitä, että vähemmistöyttämisen aste korreloi suoraan lukukokemuksen miellyttävyyden kanssa. Näin ollen, mikäli kääntäjä haluaa huomioida vastaanottajan, hänen täytyy tinkiä vähemmistöyttämisen keinoista suhteessa oletettuun vastaanottoon ainakin niiltä osin, kuin vähemmistöyttämistä toteutetaan Venutin ja *remainder*-teorian avulla.

5.1.2. Vieraannuttavan tekstin kotoisa vastaanotto

Venuti (2008a) esittää esimerkkitapausten avulla miten vieraannuttavan käännökseen avulla on saavutettu varsin heterogeeninen ja tyytyväinen lukijakunta, eli juuri sellainen vastaanotto, jollaiseen reilun kaupan kääntäminenkin tähtää ja mikä toisaalta on venutiaanisessa hengessä

mielletty kotouttavan kääntämisen vastaanotoksi. Jo *Scandals of Translationissa* (1998) tarkemmin esitelty Banana Yoshimoton suomeksikin käännetty menestysteos *Kitchen* Megan Backuksen käännöksenä oli monella tapaa japanilaisen käännöskirjallisuuden kaanonista poikkeava. Käännös kuvasi amerikkalaistunutta Japania vastoin yleisiä Idän kuvauksia, ja käännöskieli oli heterogeenistä, sisältäen sekä arkikielen ilmauksia että runollista arkaistisuutta, mutta myös japanilaista kulttuuritermistöä. Venuti näkee tämän osoituksena siitä, ettei luettavuus edellytä käännökseltä yleiskielen käyttöä, sekä näyttönä sujuvuuden käsitteen ja yleisesti hyväksytyyn käännöskielen variaation laajenemisesta. (2008a:121.)

Vertaillessaan puolestaan kahta Dostojevski-käännöstä, joista uudempi pyrkii lähemmäs kirjailijan omaleimaista tyyliä sujuvuuden kustannuksella, Venuti huomioi, ettei Dostojevskiin tämän ”vieraannuttavan” käännösteoksen myötä tutustuville (populaari-) lukijoille tuottanut vaikeuksia samaistua teokseen (2008a:123, 2008b:47). Ehkäpä käännöstä populaariksi, tai sujuvaksi, ei teekään (pelkästään) käännösstrategia vaan muut, lukijaan sekä hänen omasta kokemusmaailmastaan että ulkopuolelta vaikuttavat tekijät. Vieraannuttaminen, kuten siihen tähtäävät kääntämisen keinot, voidaan nähdä tapahtuvaksi eri tasoilla, ja sen toteutumiseen vaikuttavat eri tasoilla eri tekijät. Pyrkimys marginaalisten genrejen tuomiseen (käännöksinä) suuren yleisön tietoisuuteen on sinänsä vieraannuttavaa, mutta päämääränä se saattaa edellyttää ainakin jossain määrin kotouttavaa kääntämistä. Toisaalta yksittäinen lukija on vastaanottajan roolissaan arvaamaton, yltiömäinen kotouttaminen voidaan kokea jopa eräällä tavalla vieraannuttavana strategiana kun se alkaa ”häiritä” lukijaa; eikä vieraannuttava käännös välttämättä herätä reaktiota suuntaan tai toiseen mikäli lukijalta puuttuu ennakko-oletus sen suhteen, millainen käännöksen pitäisi olla.

5.1.3. Lähdetekstin ja vastaanottajan vaihtuvat kontekstit

Vieraannuttamisen vastaanottoon saadaan näköaloja myös Venutin käsitellessä Patrick Creagh'n englanninkielistä käännöstä italialaisen Antonio Tabucchin poliittisesta trilleristä (lähdeteksti on ilmestynyt 1994, käännös 1995). Käännös on paikoin varsin puhekielinen, mikä vapauttaa siinä erityisesti englanninkielisen *remainderin*, joka myös luo käännökseen viitteitä englanninkieliseen kaunokirjallisuuteen ja vastaaviin kohdekielisiin jännitysromaaneihin. Näin ollen käännöksestä väistämättä jää puuttumaan sellaista, mikä sitoo lähdetekstiä omaan kontekstiinsa. Venuti lainaa tässä yhteydessä Alasdair MacIntyreä, jonka mukaan pitkien perinteiden yhteisöissä kieli on vahvasti sidoksissa yhteisten uskomusten ilmaisuun, ja tämä

kielen historiallinen ulottuvuus katoaa käännettäessä. MacIntyren mukaan englantia on esimerkki modernista, kansainvälisestä kielestä, jolla on ”minimaalisesti ennakkotietoa liittyen mahdollisesti vihollisiin uskonjärjestelmiin” ja jotka täten ”neutralisoivat” vieraan kielen historiallisen aineksen. Kun teksti, joka ei toimi itsenään ilman kontekstiaan, käännetään tästä huolimatta, se ei ole enää kirjoittajansa teksti eikä se myöskään ole alkuperäisten lukijoidensa tunnistettavissa – mitä sitten tunnistaa käännöksen lukija? (Venuti 2000:472.) Tässä olemme jo lähellä kääntämisen mahdollisuuden problematiikkaa, mutta pysyäksemme vieraannuttamisen raameissa, voidaan miettiä onko vieraannuttava käännöstapa tässä valossa vierasta kulttuuria tuntemattoman lukijan ystävä vai vihollinen. Vieraannuttava kääntäminen ei pyri antamaan lukijalle samaa kokemusta kuin lähdetekstin lukija on saanut lähdetekstistä (sikäli kuin se on mahdollistakaan), eli tässä mielessä se ei liikuta lukijaa ainakaan kirjailijaa kohden vaan pikemminkin käännöstä kohden.

Samassa yhteydessä esiin nousevat myös *remainderin* ja ylipäänsä vieraannuttamisen rajoitukset. Venuti kritisoi Patrick Creagh'n trillerikäännöstä Tabucchin italialaisesta lähdetekstistä, siitä että tämän käännöksestä jää uupumaan lähdetekstin vastaanotossa olennaisesti vaikuttanut poliittinen ”viitekehys”, joka viittaa sekä Mussoliniin että sen hetkiseen poliittiseen ilmapiiriin.

Creagh maintained a lexicographical equivalence, but the remainder in his translation was insufficient to restore the cultural and political history that made the novel so resonant for Italian readers, as well as readers in other European countries with similar histories, such as Spain (2000:473).

Lähdeteksti voidaan siis nähdä vastarintana Italian silloiselle poliittiselle tilanteelle, viittauksina niin Mussoliniin kuin lähdetekstin julkaisun aikaan valtaan nousseeseen Silvio Berlusconiin, mikä lähdetekstin vastaanottajalle lähdekulttuurin kontekstissa oli selvää (sikäli kuin vastaanottaja osasi tulkita Tabucchiin alluusiot ja allegoriat). Venuti toteaa käännöksessä *remainderin* olleen riittämätön, mutta nähdäkseni olisi mahdotonta millään kääntämisen strategialla tai keinolla saada aikaan samanlaista resonanssia kohdekulttuurissa, josta vastaava kokemus puuttuu; *remainderin* resonanssihan on aina kohdekulttuurin kaikuja. Mikäli *remainderilla* on myös tarkoitus ensisijaisesti vaikuttaa kohdekulttuurin konventioihin, ei liene tarkoituksenmukaista että sillä pyrittäisiinkään vangitsemaan lähdekulttuurin poliittisen historian resonointia, sikäli kuin tämä edes olisi mahdollista. Tämä ei toki tarkoita sitä, että lukija pitäisi jättää vaille lähdetekstissä piilevää *tietoa*.

5.1.4. Väärin luetut käännökset – lukijan vastuu

Vuoden 2008 päivityksessä *The Translator's Invisibilitystä* Venuti tuo lukijan mukaan heti ensi lehdellä kuvatessaan kääntäjän näkymättömyyttä ja sujuvan kääntämisen varjopuolia, ja näiden kahden yhteyttä. Lukijamaininta on uutuus, jota vuoden 1995 alkuperäisteoksessa ei ole. Venuti esittää lukijalla olevan jopa merkittävä rooli lähdetekstinä “esiintyvien” käännösten suosiossa. Olisi mielenkiintoista tässä yhteydessä tietää, miten Venuti on vastaanottoa tutkinut; perustuuko se esimerkiksi vieraannuttavien käännösten saamaan kritiikkiin. Ongelma näyttää olevan lukijan *tavassa* lukea käännöstä sekä lukijan *odotuksissa* käännösten luettavuuden suhteen.

The illusion of transparency is an effect of a fluent translation strategy, of the translator's effort to insure easy readability by adhering to current usage, maintaining continuous syntax, fixing a precise meaning. But readers also play a significant role in insuring that this illusory effect occurs because of the general tendency to read translations mainly for meaning, to reduce the stylistic features of the translation to the foreign text or writer, and to question any language use that might interfere with the seemingly untroubled communication of the foreign writer's intention. (Venuti 2008a:1.)

Vaikuttaa siltä kuin “lukija” olisi aktiivinen tekijä, osaltaan tukemassa sujuvan kääntämisen valta-asemaa käännösstrategioiden saralla. Tulkintani mukaan Venuti kritisoi tässä paitsi lukijaa, myös käännöksen asemaa ”toisarvoisena” tekstinä lähdetekstiin nähden, ja laajemmalti vallitsevaa kirjailijuus-ajatusta, joka arvottaa lähdetekstin kirjoittajan kääntäjän yläpuolelle. Samaa ajattelua tukevat tekijänoikeuslait, jotka eivät välttämättä kohtele kääntäjää tekstinsä ”kirjailijana”. (Ks. Venuti 2008a:7–11.) Tämä tuntuu ongelmalliselta reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta; miten paljon vastuuta voidaan siirtää lukijalle ja miten lukija halutaan nähdä.

Venutin vähemmistöyttävä kääntämisen tapa ja keinot arkaismeja ja modernia puhekieltä sekoittavassa Tarchetti-käännöksessä saivat erilaisen vastaanoton erilaisissa lukijapiireissä. Venutin oman empiirisen tutkimuksen mukaan vastaanotto oli myötämielisempi kokeelliseen kirjallisuuteen tottuneella korkeakulttuurin kuluttajakunnalla, kun taas populaarimman kirjallisuuden ystävien reaktiot vaihtelivat, ja äärimmäisimmän kritiikin antoi New York Timesin kriitikko, joka yllättyi ikävästi sekä kirjan epäitalialaisuudesta että käännöskielen heterogeenisyydestä (1998a:18–19). Venuti kommentoi tätä seuraavasti:

The exaggerated effect I sought worked with this reviewer. Yet she refused to

understand it according to the explanation presented in my introduction: there I stated my intention to use clichés and colloquialisms unconvincingly, deviating from the archaic context to mimic the characters' overheated romanticism. (1998a:19.)

On siis lukijan ”syy” mikäli tämä uppiniskaisuudessaan ei suostu lukemaan käännöstä oikein, ohjeistuksesta huolimatta. Venuti korostaakin lukijan lukemisen tavan merkitystä vieraannuttamisen onnistumisen kannalta *The Translator's Invisibility* toisessa painoksessa:

To perceive foreignizing effects in a translation, a reader needs to look for them and to be capable of articulating them as such. Today, however, both elite and popular readers must learn how to read a translation, not as a simple communication of a foreign text, but as an interpretation that imitates yet varies foreign textual features in accordance with the translator's cultural situation and historical moment. Without such a reading practice, translation will remain invisible – regardless of the translator's discursive strategies or of the reader's knowledge and interest. (2008a:124.)

Reilun kaupan kääntämisen ja Venutin teorian välinen juopa näkyy Venutin sanavalinnoissa tämän kritisoidessa saamaansa kritiikkiä: vastapuoli kieltäytyy ymmärtämästä Venutin strategiaa Venutin toivomalla ja osoittamalla tavalla. Kriitikko kuitenkin todennäköisesti edustaa kannassaan muitakin lukijoita, eikä häntä reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta voi syyttää siitä, että hän lukijana lukee ja kokee tekstin omalla subjektiivisella tavallaan. Reiluuden kannalta tuntuu hieman vaivalloiselta, että lukijan olisi ensin omaksuttava tietty lukutapa annetun ohjeen mukaisesti, ja osattava tulkita ”tavallisuudesta poikkeavia” käännösratkaisuja tämän ohjeen perusteella. Juopa näkyy myös alla piilevässä asenteessa lukijaa kohtaan; reilun kaupan kääntäjä ei voi asettua lukijan yläpuolella tavalla, jota vähemmistöyhtävään kääntämisen ohjaama lukutavan muuttaminen edellyttää. Toisaalta reilun kaupan kääntäjä ei saa myöskään antaa lukijaodotusten ohjata omaa työtään.

5.2. Paikkansa ja tilanteensa kaikilla

Venutin teorian lähtökohtainen ja keskeinen tapahtumapaikka on Yhdysvaltojen ja Britannian muodostama ”Anglo-Amerikka”, jossa kääntäjä on näkymätön, sujuvat käännökset häivyttävät lähdekulttuurien piirteet ja vivahteet, ja kääntämisen tehtävä on palvella kustannusyhtiöiden kassavirtaa ja tukea hegemonian mahtia. Lukija on tämän yhtälön armoilla ja samalla käännöstradition muokkaaman lukutottumuksensa kautta osaltaan edesauttamassa tämän epäreilun ketjun jatkuvuutta ostamalla lähinnä kotoutettuja bestseller-käännöksiä. Pienten kielten ja kulttuurien tekstejä käännetään vähän englanniksi, sen sijaan englannista käännetään paljon vieraisiin kieliin; hegemonia elää ja voi hyvin. (Ks. Venuti 1995:1–42, 1998a:159.)

Kääntämistä kuitenkin tapahtuu monin tavoin monissa paikoissa; lukijoita on lukuisissa lokaatioissa, samoin kääntäjiä ja lähdetekstien tuottajia. Sama käänös voi saada erilaisia merkityksiä ja funktioita eri paikoissa ja eri kielillä; kääntämisen tarve on myös erilainen eri paikoissa. Kotouttaminen tapahtuessaan englannista pieneen kieleen ei aja minkään hegemonian asiaa; toisaalta olettamukseni mukaan pienen kulttuurin tuote voisi jäädä vieraannuttavana käänöksenä vaille sitä huomiota, joka se on helpompi saavuttaa sujuvasti luettavana.

Venuti kommentoi teoriansa anglo-amerikkalaiskeskeisyyttä *The Translator's Invisibility*ssä (2008) toteamalla, että vaikka hän keskittyykin Britannian ja Amerikan kääntämisen traditioon, on vieraannuttamisen käsite silti toimiva myös muissa kielissä ja kulttuureissa. Vieraannuttaminen kun ei tarjoa välitöntä näkymää vieraaseen vaan kuvaa sitä tavalla, johon vastaanoton olosuhteet vaikuttavat mutta joita käänös samalla pyrkii kyseenalaistamaan, sellaisen kielellisen aineksen kautta joka siinä hetkessä löytyy valtavirran syrjästä. (2008a:19–20.)

The Scandals of Translation (1998) ottaa huomioon myös kääntämisen ja käänöksen paikan; vieraannuttava tai kotouttava kääntäminen ei välttämättä palvele samoja tarkoituksia (eikä sitä näin ollen voi tarkastella samoin kriteerein) maailman eri kolkissa. Venuti keskittyy lokaation merkitykseen etiikan näkökulmasta jakamalla maailmaan hegemonian maihin sekä kehittyviin maihin ja nostamalla esiin kolonialismin ja kääntämisen yhteyden. (1998a:158–159.) Tämän tärkeän mutta karkean jaon tehdessään Venuti rajaa pohdinnan ulkopuolelle sellaisen alueen kuin Eurooppa, johon sisältyy lukuisia pieniä kieliä ja kulttuuripiirejä, jotka eivät ole sorron kohteina tai sen toteuttajia mutta silti häviävän pieniä tekijöitä hegemonian rinnalla. Kääntäminen on eri tavoin reilua eri paikoissa, koska kääntämisen tarve ja syyt vaihtelevat alueittain. Siksi myöskään pelkkä strategiavalintojen tarkastelu ei voi tarjota perusteluja käänösten jakamiseksi hegemoniaa tukevaan kotouttamiseen ja vastarintaa palvelemaan vieraannuttamiseen.

5.2.1. Kirjailija täällä, lukija siellä

The Translator's Invisibility (2008) uudistetussa painoksessa lokaation merkitys tulee esiin Venutin tarkastellessa kotimaassaan bestseller-satuksen saaneita ruotsalaisia jännitysromaneja,

joihin sisällytetty poliittinen aines hänen mukaansa menettää merkityksensä vastaanottajan sijaitessa Ruotsin ulkopuolella. Lisää käännöksen viestiä ”sotkee” käännösendlannin ”lokaatio”; amerikkalaisen kääntäjän amerikanenglanti muokattiin laajalti brittienglanniksi kun käännös julkaistiin Britanniassa. (2008a:153–158.) Venutin huomio tässä yhteydessä kiinnittyy enemmän kulttuurierojen häivyttämiseen ja vieraiden elementtien pinnallisuuteen käännöstekstissä sekä väistämättömään kotoutumiseen rikosromaanigenreä käännettäessä, mielenkiintoisin poikkeuksin tosin. Oma huomioni kiinnittyy siihen, miten lukijalla paikassaan ja kontekstissaan on rajalliset mahdollisuudet noteerata käännöstekstissä sellaista, mistä hänellä ei ole taustatietoa tai ennako-oletuksia.

Venutin esimerkkiaineistona on ruotsalainen jännityskirjallisuus, jota käännetään englanniksi, ja erityisen huomion saavat Henning Mankellin Suomessakin suositut Wallander-kirjat. Mankell on todennut käsittelevänsä rikostarinoiden kautta todellisia yhteiskunnallisia ongelmia, esimerkiksi rasismia. Kuten Venutikin toteaa, Mankell-käännöksen englanninkielinen lukija tuskin osaa tulkita käännöksessä mahdollisesti välittyvää ”paikallista” yhteiskuntakritiikkiä (2008a:156); tekstin suomenkielisen käännöksen lukija saattaisi jo osatakin. Toisaalta esimerkiksi rasismi on maailmanlaajuinen ongelma, joten lukija kaukanakin Ruotsista todennäköisesti pystyy tarinan tämän ulottuvuuden havaitsemaan. Vieraannuttavalla kääntäjällä olisi tällaisessa tilanteessa käytössään erilaisia keinoja, joista tekstuaalinen vieraannuttaminen kohdekielisen *remainderin* avulla, tai ekstratekstuaalinen kääntäjän kommentti tms., voisi tuoda lähdetekstin ulottuvuuksista jotakin lukijan tietoisuuteen. Tässä mielessä *remainder* tosin toimisi yhtä aikaa sekä kotouttavana että vieraannuttavana elementtinä, kiinnittämällä huomiota lähdekulttuuriin ongelmakohtiin ja sijoittamalla ja käsittelemällä niitä samalla kohdekulttuurin sisällä, kohdekielen avulla.

5.2.2. Kääntäjän ja käännöksen paikka

Kääntäjän lokaatio on myös seikka, joka ei voi olla vaikuttamatta kääntämisen strategiaan. Kääntäjä voi toimia hegemonian ”palveluksessa”, tietoisesti tai ei, tai hän voi toimia pieneen kieleen päin pienessä kulttuuripiirissä. Vieraannuttamisen näkökulmasta englannista kääntäminen ei myöskään saisi tapahtua kotouttaen, mutta eikö tämä olisi myös tavallaan hegemonian kannatusta? Eikö kääntäjän tulisi näkyä kielisuunnasta ja lokaatiosta huolimatta, jotta vieraannuttamisen ”ideologia” toteutuisi? Paikan kysymys kytkeytyy myös vastaanoton pohdintaan; lukija on aina paikassa ja lukijan konteksti vaikuttaa olennaisesti käännöksen

vastaanottoon. Lokaatio on merkittävä tekijä itsessään, ja on muistettava, että se rajaa sisälleen hyvin heterogeenisen joukon vastaanottajia.

Venutia kritisoidessaan Anthony Pym (1996) koskettaa ohimennen myös kääntäjän paikkaa englannin eri variaatioiden osalta. Englanniksi kääntävä ei käännä välttämättä ”äidinkielelleen”; kääntäjän oma lokaatio vaikuttaa siihen, miten paljon hän omaa kieltään muokkaa kohti ”standardia”, jota Venuti teoriassaan kritisoi.

-- as an Australian I once rendered a half a Spanish novel into Australian English (full of ”mates” and ”chooks”) but abandoned the project because no one took it seriously. Similarly, when I translate children's stories into English, most of the expressions that come to me from my own regional childhood are automatically censored because I have no idea what kind of English my target readers will be speaking. My target language is nowhere, and this worries me. (Pym 1996:174.)

Tästä näkökulmasta ”sujuva” englanti käänöksissä puolustaa paikkaansa, tai lähinnä paikattomuuttaan; vastaanotto voi tapahtua hyvin erilaisissa englanninkielisissä ympäristöissä. Toisaalta kääntäjälle tämä ei ole varsinaisesti ”reilua”, tämän joutuessa kääntämään omankin kielensä sisällä. Pienessä mittakaavassa ongelma on toki tuttu varmasti kaikille kääntäjille; jokaiseen omaan kieleen on ympäristö jättänyt jälkensä. Venutin hakema käänöskielen heterogeenisyys voisikin toteutua reilulla tavalla kääntäjän toteuttaessa, mahdollisuuksien mukaan, *ominta* kieltään.

5.2.3. Afrikan maat – Suomen maa

The Scandals of Translationissa (1998) Venuti kuvaa hegemonian ja kehitysmaiden eroja kääntämisen suhteen esittäen kääntämisen vieraan kulttuurin peilinä, jonka kuvaan vaikuttaa maiden välinen (nykyinen, mennyt tai sekä että) valtasuhde. Kontrastit ovat toki merkittäviä, mutta Venutin tapa tehdä jakoa (mahdollisesti viestiään selkeyttääkseen), jättää kysyttävää ”harmaan alueen” suhteen. Venuti ei ehkä juuri kontrastin himmetessä käsittele maita, jotka ovat hegemonian ulkopuolella mutta vailla merkittävää globaalia vaikutusvaltaa. Esimerkkinä mieleen nousee Suomen maa. Ehkäpä vertailu onkin harhaanjohtavaa jos ajatellaan Suomea suhteessa Venutin esittelemään hegemoniaan; ehkä Suomen vastaparina venutiaanisen jaon hengessä olisikin loogisemmin jompikumpi aiemmista hallitsijamaista, joko itä- tai länsipuolelta.

Within the hegemonic countries, translation fashions images of their subordinate others that can vary between the poles of narcissism and self-criticism, confirming or interrogating dominant domestic values, reinforcing policies to which another culture

may be subject. Within developing countries, translation fashions images of their hegemonic others and themselves that can variously solicit submission, collaboration, or resistance, that may assimilate dominant foreign values with approval or acquiescence (free enterprise, Christian piety) or critically revise them to create domestic self-images that are more oppositional (nationalisms, fundamentalisms). (Venuti 1998a:159.)

Kääntäminen toimii siis Venutinkin näkökulmasta eri tavoin eri maissa ja hän toteaaakin käännöksen vaikutuksen olevan riippuvainen ko. maan asemasta geopoliittisessa taloudessa. Hegemonian maissa lähdetekstin kirjoittaja nauttii alkuperäisyyden prestiisistä, kääntäjän rooli on tuottaa toisen luokan tekstiä, jolle ainakaan Anglo-Amerikassa ei suoda paljoa huomiota. Kehittyvissä maissa kääntäminen on välttämätöntä, jotta viestintä olisi mahdollista ”alkuperäisen” ja vieraan (hallitsija)kielen välillä. Kolonialismi ja postkolonialismin monikielisyydessä ja -kulttuurisuudessa kääntäminen on avannut mahdollisuuksia kielelliseen uudistumiseen, avuksi kansallisen kirjallisuuden luomiseen ja hegemonisten kielten ja kulttuurivaikutteiden vastarintaan. (1998a:187.)

Myös Suomi on ollut tilanteessa, jossa pieni kieli tarvitsee validaatiota monin tavoin, myös käännöskirjallisuuden keinoin. Kuvaus eräästä ensimmäisistä kaunokirjallista, suomenkielisistä käännöksistä (kotouttamisen näkökulmasta) kuvaa nähdäkseni myös tilannetta, jossa kirjallisuutta luodaan kääntämällä, valtiollisen itsenäisyyden kynnyksellä. Kyseinen käännös, Shakespearen *Macbeth*, suomeksi *Ruunulinna* (ilmestyi v. 1834), oli kotoutettu runomittaa ja kulttuuriviittauksia myöden; Oittinen ja Paloposki näkevät kotouttamisen moraalisesti oikeutettuna käännösratkaisuna.

Ruunulinna is far from the imperialist violence attributed to domestication: on the contrary, it can be seen as one small attempt by one individual to enhance the status of a minority language with hardly any literary tradition in fiction (Oittinen ja Paloposki 2000:380).

Kommentoimatta kääntämisen historiallista ulottuvuutta tässä yhteydessä, on helppo yhtyä näkemykseen, ettei kotouttaminen tässä yhteydessä ole ”huono” vaihtoehto, vaan että vieraannuttaminen olisi korostanut kohdekulttuurin kehittymättömyyttä aikansa hegemonioiden rinnalla. Kehittyvästä kielestä ei olisi välttämättä löytynyt vastineitakaan Shakespearen termistölle, ja tekstuaalinen vieraannuttaminen olisi tehnyt käännöksen ymmärtämisestä niin hankalaa, ettei se olisi tavoittanut sitäkään pientä yleisöä minkä se ajassaan tavoitti.

Myös Venuti on eri toten post-kolonialistisesta näkökulmasta todennut kohdekulttuurin

lokaation ja tilanteen vaikuttavan käännösstrategioiden ”arvotukseen”.

If domesticating strategies of choosing and translating foreign texts are considered ethically questionable – a narcissistic dismissal of foreignness in favor of dominant domestic values – minority situations redefine what constitutes the ”domestic” and the ”foreign”. These two categories are variable, always reconstructed in a translation project vis-á-vis the local scene. (1998a:187.)

Venutin tarkastellessa ghanalaista twi'n kielistä kotoutettua käännöstä *Odyseuksesta* (joka luonnollisesti kuuluu kirjallisuuden kaanoniin ja on käännösvalintanakin näin ollen kotouttava), hän toteaa, ettei sitä voida käännösstrategiasta huolimatta kuitenkaan nähdä kulttuurisen narsismin ilmentymänä. Jo pelkät kulttuurierot vaativat kotouttavia ratkaisuja, jotta lähdetekstin käsitteet eivät olisi jääneet lukijoilta ymmärtämättä. (1998a:188.) Toisin sanoen vieraannuttamisen ja kotouttamisen käsitteitä ei voi tulkita samalla tavalla eri lokaatioissa. Tämä sopii myös reilun kaupan kääntämisen henkeen; prosessin on oltava joustava tarpeen ja tilanteen vaatiessa, reiluuden toteutuminen menee keinojen ja terminologian edelle.

On myös hyvä huomata, että eri paikoissa on tarve erilaiselle kääntämiselle. Esimerkiksi Suomessa käännöstekstiä kulutetaan runsaasti television ruututekstien muodossa. Tämä ei sinänsä ole kaunokirjallista eikä teknistäkään kääntämistä, ja se asettaa kääntäjälle aivan erilaisia vaatimuksia ja toisaalta tarjoaa mahdollisuuden toisenlaiseen luovuuden harjoittamiseen kuin kaunokirjallinen kääntäminen. Toisaalta kaksi- tai useampikielisisä maissa, kuten Suomikin, on myös tarve kääntämiselle jo hallinnollisista syistä, toisaalta vähemmistökielten elintilan säilyttämiseksi.

5.2.4. Reiluuden lokaatio

Reilun kaupan kääntämisen kannalta venutiaaninen lokaatio-keskustelu on osuva ja tärkeä huomio. Käännöskirjallisuus on eri tavalla tärkeää länsimaailmassa ja kehittyvissä maissa, ja nämä olosuhteiden erot on huomioitava, jotta reiluus toteutuisi. Kuten vieraannuttaminen, myös reilun kaupan kääntäminen lähtee tekstivalinnasta; taloudellisesti tuottavimman käännöksen sijaan julkaistaan sellaista materiaalia, jolla on myös jotakin viihdearvoa painavampaa annettavaa. Viihdearvo ei ole suinkaan tuomittavaa itsessään; ei olisi reilua kieltää lukijoilta mahdollisuus arkipäivän eskapismiin, mutta viihteellisyys voi saada uudenlaisia ja vieraannuttavia raameja. Tärkeää olisi kiinnittää huomio lähdetekstin lokaatioon; reilun kaupan kannalta se ei saisi olla myöskään aina sama.

5.3. Kääntäjän näkyvyys

Venutin teorian keskeisiä teemoja vuoden 1995 merkkiteoksessa oli kääntäjän näkyvyys, siinä määrin, että se painettiin kirjan kanteen. Tarkastelen tässä luvussa näkymättömyyden ja näkyvyyden käsitteitä Venutin teoriassa ja pohdin niitä myös reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta. Kuten vieraannuttaminen, on myös siihen tavallaan sisältyvä ”näkyvyys” käsite, josta löytyy monia ulottuvuuksia lähemmän katsauksen myötä ja joka voi toteutua eri tavoin ja eri kääntämisen tasoilla. Reilun kaupan kääntämisessä on yhtä lailla tärkeää, että kääntäjä ei ole näkymätön; pohdin lopuksi myös näkyvyyden reilua toteutumista peilaten sitä vieraannuttamisen näkyvyys-käsitykseen.

5.3.1. Näkymättömyyden ongelma

Kääntäjän näkyvyys on keskeinen teema Venutin merkkiteoksessa *The Translator’s Invisibility* (1995). Tämä näkymättömyys ei koske yksinomaan kääntäjiä ammattikuntana, vaan se on merkittävä (ellei merkittävin) tekijä etnosentrisen, Anglo-Amerikan kulttuurihegemoniaa ruokkivan kääntämisen takana. Näkymättömyys on seurausta sujuvasta kääntämisestä, joka silottaa käännostekstistä kaiken ”oudon” ja näin luo illuusion, että lukija lukee *alkuperäistä* tekstiä (1995:1). Sujuva kääntäminen on Venutin mukaan taloudellisesti tuottavinta ja siksi vallitseva kääntämisen tapa; helppo luettavuus tavoittaa suuret massat, haasteellisempaa diskurssia viljelevät käännookset eivät niinkään (1995:15–16).

Venuti yhdistää brittiläisen ja amerikkalaisen kulttuurin ja englannin kielen dominoivan aseman ja kääntäjän näkymättömyyden ja löytää taustalla vaikuttavan globaalin epätasa-arvon.

Behind the translator’s invisibility is a trade imbalance that underwrites this domination, but also decreases the cultural capital of foreign values in English by limiting the number of foreign texts translated and submitting them to domesticating revision (2008a:13).

Tällainen vääristynyt valtasuhde on sellainen, joka ei sovi myöskään reilun kaupan kääntämisen maailmankuvaan. Koko Venutin esittämä näkymättömyyden ongelma taustatekijöineen ja syy-seuraus -suhteineen on lähtökohtana ja muutoksen tarpeen osoittajana yhteneväinen reilun kaupan kääntämisen kanssa. Kun tarkoituksena on koko kääntämisen ketjun tasa-arvoistaminen ilman yhden osatekijän suhteessa suurempaa taloudellista hyötymistä, on Venutin näkökulma ja kääntäjän näkyvyys tältä osin kuin luotu tukemaan reilua

kääntämistä.

Kääntäjän näkymättömyyttä tukee Venutin mukaan myös anglo-amerikkalaisessa kulttuurissa vallitseva individualistinen kirjailija-käsitys, joka näkee kirjallisen tuotoksen kirjailijan vapaan itseilmaisun alkuperäisenä tuotteena, johon eivät vielä vaikuta mitkään ulkopuoliset tekijät. Tässä valossa käänнос on toissijainen johdannainen, jonka ei ole mahdollista samalla tavalla toimia kirjailijan itseilmaisun välittömänä kanavana. Näkymätöntä kääntäjää suosiva sujuvan kääntämisen traditio suhtautuu kääntämiseen ikään kuin sitä häveten; mahdollisimman hyvä käänнос on Venutia tulkiten tämän näkemyksen mukaan näkymätön, kuten kääntäjäkin, jotta *alkuperäinen* olisi mahdollisimman paljo läsnä käännöksestä ja jotta käänнос menisi melkein alkuperäisestä. Tämän asenteen ovat omaksuneet monet kääntäjätkin, jotka kokevat kääntäessään ”esittävänsä kirjailijaa”. (2008a:6–7.) Näkymättömyys näkyy Venutin mukaan myös kääntäjän työpanoksestaan saamassa taloudellisessa hyödyssä. Positiivisista muutoksista huolimatta ainakin Yhdysvalloissa kääntäjien arvostus rahassa mitattuna on varsin alhainen, mikä voidaan nähdä heijastumana kääntäjän roolista ”kopioitsijana”. (Venuti 1995:10–12.)⁷

Reilun kaupan kannalta kääntäjän näkymättömyys sinänsä on varsin ongelmallista. Sen näkökulmasta kääntäjän työpanos on arvokas siinä missä itse kirjailijan, ja näin ollen kääntäjä tulisi palkita työstään sekä rahallisesti että käännökseen lehdillä kuin käännökseen ulkopuolellakin. Venuti ottaa kantaa reilun kääntämisen kannalta hyvin olennaisiin seikkoihin ja tuo esiin sellaisia epäkohtia, joihin reilun kaupan kääntäminenkin pyrkii vaikuttamaan.

5.3.2. Näkyvyyden tasoja ja paikkoja

Kääntäjän näkyvyys voi toteutua eri tavoin, sekä käännostekstissä että sen ulkopuolella. Venuti ei varsinaisesti erittele näkyvyyden eri tasoja, vaikka mainitseekin erilaisia näkyvyyden muotoja eri yhteyksissä. Näkyvyyden voidaan kuitenkin nähdä toteutuvan eri tavoin eri tasoilla; Koskista (2000) lainaten esim. tekstuaalisena, paratekstuaalisena ja ekstratekstuaalisena. Tekstuaalinen näkyvyys toteutuu käännostekstissä itsessään tietoisena strategiavalintana, tavallaan kääntäjä on myös aina tekstuaalisesti läsnä tekstiä luodessaan kääntäjän roolissaan. Paratekstuaalisesti kääntäjä näkyy käännökseen sivuilla, itse tekstin ulkopuolella, esim.

⁷ Tästä aiheesta on Suomessakin käyty keskustelua, ks. esim. ”Suomentajien tulot lähellä köyhyysrajaa”. *Helsingin Sanomat* 10.3.2009. Ottamatta kantaa aiheeseen tämän puitteissa, olisi mielenkiintoista pohtia näkymättömyyden ja taloudellisen epäarvostuksen yhteyttä maassa, joka on kaukana Anglo-Amerikasta ja täysin vailla minkäänlaista hegemonista asemaa.

mainintana käännöksen laatijasta tai kääntäjän esipuheena tai huomautuksina. Ekstratekstuaalinen näkyvyys taas tapahtuu kokonaan käännöstekstin ulkopuolella eikä se välttämättä koske itse kääntäjää ollenkaan; kyseessä voi olla vaikka vaatimus kääntäjän mainitsemisesta kustannusyhtiön markkinoinnissa. Käännöksen tekstilaji ja funktio myös asettavat rajoja ja vaatimuksia mahdolliseen näkyvyyden suhteen. (Koskinen 2000:99.)

Venutin teoria keskittyy enimmäkseen tekstuaaliseen näkyvyyteen kaunokirjallisessa yhteydessä, painottaen *remainderin* kaltaisia tekstuaalisia keinoja käännös-statuksen osoittamiseksi. Venutin jaossa ”tekniseen” kääntämiseen kohdistuvat toisenlaiset viestimisen vaatimukset kuin kaunokirjalliseen kääntämiseen, jonka puitteissa kokeelliset käännöstekstivalinnat ja strategisten käännösметодien kehittyminen on aivan eri tavalla mahdollista (1998b:244). Tämä jaottelu sulkee ulkopuolelle suuren osan maailman käännettävistä teksteistä, ja siinä mielessä ajaa hegemonian kaatamisen tavoitteena suhteellisen marginaalisen tilan sisällä toteuttavaksi. Vaikka Venuti on osoittanut vieraannuttavan (kaunokirjallisen) kääntämisen tavoittavan myös laajaa yleisöä, eikä vain kokeellisuudelle vastaanottavaista kulttuurielitistöä, on syytä muistaa että kansalaiset eri maissa kuluttavat tekstejä (ja ovat näin potentiaalisia kotouttamisen uhreja) myös monin muin eri tavoin kun käännettyä kaunokirjallisuutta lukemalla.

Mielenkiintoinen yhdistelmä periaatteessa absoluuttista kääntäjän näkyvyyttä ja toisaalta lähdetekstiuskollisuutta ovatkin auktorisoidut käännökset, joissa heti ensi rivillä kääntäjä tekee itsensä tiettäväksi. Itse käännöksen taas on oltava mahdollisimman uskollinen lähdetekstille, ja jokaisesta poikkeamasta on tehtävä käännöksen loppuun huomautus. Samoin auktorisoidun kääntäjän laatimaan laillisesti pätevään käännökseen kuuluu myös kääntäjän vahvistus, jossa todetaan selkein sanankääntein teksti käännökseksi. Lähdeteksti niin ikään mainitaan sekä otsikossa että vahvistuksessa, ja usein myös liitetään kopiona käännökseen. Kääntäjä siis näkyy periaatteessa kaikkialla muualla paitsi itse käännöstekstissä.⁸ Venutin päämääriin peilaten vieraannuttavaa kääntämistä ja kääntäjän näkyvyyttä tuskin merkittävästi edistää tällainen kuriositeetti, mutta se toimii huomiona siitä, miten moniulotteisella kentällä, kääntämisen alalla, Venuti teorian pitäisi toimia, ja miten kapea oikeastaan on se ala, jolla se voisi periaatteessa toimia. Reilun kaupan kääntämisen kannalta auktorisoitu käännös on varsin oiva; kääntäjä näkyy, lähdeteksti ja -maa näkyvät, ja itse käännös on varmasti tekstiä, jonka voi

⁸ Ks. esim. Hietanen, Kaarina. 2005. Virallinen kääntäjä paljon vartijana: ammattitoiminnan ja auktorisointimenettelyn yhteensovittamisen haaste. Tampere:Tampere University Press.

luottaa kommunikoivan lähdetekstin laatijan viestiä.

Reilun kaupan kääntämisen ja Venutin välinen ristiriita onkin juuri näkyvyyden toteuttamisessa tekstuaalisena näkyvyytenä. Reilun kaupan kannalta olennaista on, että kääntäjä ei katoa, koska siinä tapauksessa katoaa myös lähdekulttuuri. Venuti taas tekee kääntäjän näkyväksi keinoin, jotka tavallaan voisivat olla myös kokeilevan kohdekielisen kirjoittamisen tapoja kohdekulttuurissa. Reilun kaupan kääntäminen on joustavampi keinojen suhteen kunhan päämäärä saavutetaan; Venutille tekstuaalinen näkyvyys on vieraannuttamisen ja vähemmistöyttämisen edellytys. Reilun kaupan kääntäminen olisi ideaalitulanteessa myös läsnä mahdollisimman monessa eri kääntämisen kontekstissa, varioiden näkyvyyden määrää ja keinoja tekstilajin ja tekstin funktion mukaan; tärkeimpänä tavoitteena aina osoittaa käännetty teksti sellaiseksi sekä tuoda esiin lähdetekstin alkuperämaa, ja luonnollisesti mainita kääntäjä nimeltä.

5.3.3. Näkymättömyys eli sujuvuus eli kotoutus?

Venutia lukiessa on helppo tulkita näkymätön kääntäjä sujuvan käännettävän välittömäksi seuraukseksi. *The Translator's Invisibility* (1995) kritisoi alkuperäisenä esiintymään pyrkivän käännökseen vaikutusta ja kyseenalaistaa tällaisen strategian mahdollisuuksia välittää kirjailijan intentiota totuudellisesti.

What is so remarkable here is that the effect of transparency conceals the numerous conditions under which the translation is made, starting with the translator's crucial intervention. The more fluent the translation, the more invisible the translator, and, presumably, the more visible the writer or meaning of the foreign text. (1995:1–2.)

Tekstin sujuvuus tuskin tekeekään käänöksessä lähdetekstin tarkoitusta näkyväksi sinänsä; helppo luettavuus luo illusion että lukija ymmärtää mistä on kyse, mutta tämä ei takaa, että hän ymmärtää sen mitä alun perin on tarkoitettu. Toisaalta Venutin ratkaisuksi tarjoama vieraannuttaminen ei periaatteessa tuo kirjailijan tarkoitusperiä sen lähemmäksi lukijaa; kääntäjä silti voidaan kokea näkyvämpänä.

Sujuva kääntäminen tulee Venutin teoriassa esiin kotouttavan käännettävän ilmentymänä, ja näin ollen voidaan tulkita kääntäjän näkyvyyden kärsivän kotouttamisen myötä. Kotouttava kääntäminen on käännökseen assimiloimista kohdekulttuuriin, se yhtä lailla pyrkii "salaamaan" käännökseen-statusta ja tarvittaessa esim. korvaa lähdekulttuuriin liittyviä elementtejä kohdekulttuurin vastaavilla. Näin ollen kääntäjä ei voikaan olla näkyvässä, koska koko strategia

tähtää lähdekielen ja -kulttuurin häivyttämiseen, tekstivalinnasta lähtien.

An illusionism produced by fluent translating, the translator's invisibility at once enacts and masks an insidious domestication of foreign texts, rewriting them in the transparent discourse that prevails in English and that selects precisely those foreign texts amenable to fluent translating (1995:16–17).

Reilun kaupan kääntämisen kannalta tämä kolmiulotteinen rinnastus on hankala. Ristiriidan keskiössä on sujuvuuden demonisointi, johon reilu kääntäminen ei voi osallistua. Reilun käännöksen kuuluu olla luettava; sekä laajan yleisön tavoittaakseen että viestin perille menoa helpottaakseen. Venuti on kritisoinut tällaista lähestymistapaa epädemokraattiseksi; hänen mukaansa laajan yleisön tavoittelu (“popular approach”) edellyttää populaarin estetiikan noudattamista, mikä taas edellyttää sujuvaa kääntämistä, joka välttää kaikkia sellaisia käännösratkaisuja, jotka tarpeettomasti kiinnittäisivät lukijan huomion (1995:12). Reilun kaupan näkökulmasta käännös voi olla sujuva, sikäli kun sujuvuudella tarkoitetaan luettavuutta, ilman varsinaista kotouttamista, sikäli kun kotouttamisella tarkoitetaan käännöksen assimilointia kohdekulttuuriin. Näin ollen myös kääntäjä voi olla käännöksessä näkyvä, ja hänen tuleekin olla, ilman, että lukijalla on vaikeuksia ymmärtää lukemaansa.

Venuti on kritiikin perusteella katsonut tarpeelliseksi tarkentaa teorianensa keskeisiä käsitteitä *The Translator's Invisibilityn* uudistetussa painoksessa; hän toteaa, etteivät käsitteet “kotouttaminen” ja “vieraannuttaminen” ole selkeitä toistensa vastakohtia, joilla voidaan yksiselitteisesti otsikoida “sujuvat” ja “vastarinta”käännökset. Sujuvuus tämän päivän käännöstapana on kuitenkin käytäntö joka mystifioi kääntämistä ja rajoittaa kääntäjän luovuutta, kun se edellyttää nimenomaisesti nykyisen yleiskielen käyttöä käännöksissä. (2008a:19.)

Any significance assigned to the terms “domestication” and “foreignization” or “fluency” and “resistancy”, any application of them to a specific translation project, must be treated as culturally variable and historically contingent, dependent on acts of interpretation that are informed by archival research and textual analyses and, like every interpretation, are subject to challenge and revision on the basis of different critical methodologies and in response to developing cultural debates (2008a:19).

Venutin tarkennus ei varsinaisesti auta teorianensa tulkinnassa ja soveltamisessa, toisaalta se antaa mahdollisuuden käyttää vieraannuttamisen sanastoa vapaammin. Sujuvuus ei silti ole edelleen tästä näkökulmasta suositeltavaa, eikä näin ollen uusikaan versio ”kääntäjän näkymättömyydestä” poista sujuvuuden osalta vallitsevaa näkemyseroa reilun kaupan kääntämisen kanssa.

5.3.4. Näkymisen ongelmia reiluuden näkökulmasta

Venutin ratkaisu näkymättömyyden ongelmaan, vieraannuttaminen/vähemmistöyttäminen, tähtää siihen, että käänös on selvästi käänös eikä sujuvuudella hämäävä, alkuperäisesti kohdekielinen teksti. Venuti keskittyy lähinnä tekstuaaliseen näkyvyyteen (mainiten myös muita näkymisiä) *kohdekielen* variaation avulla ja kohdekulttuurin hegemoniaa mukailevien käänöskonventioiden vastarinnalla. Tällainen käänösstrateginen toiminta toki tekee lukijalle selväksi, ettei kyseessä ole alun perin kohdekielinen julkaisu, mutta se ei myöskään varsinaisesti lähtökohtaisesti korosta *mistä* kielestä ja kulttuurista teksti ponnistaa. Venuti on halunnutkin tarkentaa teoriaansa tämän osalta *The Translator's Invisibilityn* uudistetussa painoksessa:

The ultimate aim of the book is to force translators and their readers to reflect on the ethnocentric violence of translation and hence to write and read translated texts in ways that recognize the linguistic and cultural differences of foreign texts. What I am advocating is not an indiscriminate valorization of every foreign culture or a metaphysical concept of foreignness as an essential value; indeed, the foreign text is privileged in a foreignizing translation only insofar as it enables a disruption of receiving cultural codes, so that its value is always strategic, depending on the cultural formation into which it is translated. The goal is rather to elaborate the theoretical, critical, and textual means by which translation can be studied and practiced as a locus of difference, instead of the homogeneity that widely characterizes it today. (2008a:34.)

Lähdeteksti ja sen vieraat elementit voidaan kärjistetyksi nähdä vain välineinä kohdekulttuurin ”kulttuurikoodien” sekoittamiseen; vieraannuttavan kääntämisen ketjussa tavallaan syrjään jäävät kaikki muut osat kun käänös nousee tärkeimpään rooliin. Kun Venuti kampanjoi kääntäjän näkyvyyden puolesta, tai näkymättömyyttä vastaan, voidaankin ”kääntäjä” nähdä käsitteellisesti symbolisena; se, minkä pitäisi näkyä, on että teksti on käänös ja ettei se ole syntynyt kohdekulttuurin piirissä eikä kohdekielellä. Tällainen kääntämisen tapa ei sovellu reilun kaupan kääntämiseen sillä paradoksaalisesti demokraattisen lopputulokseen pyrkiessään sen toimintatavat näyttävät varsin epädemokraattisina, lähdetekstien ”hyväksikäyttäjinä”.

Kun Venutin keinot ovat enimmäkseen tekstuaalisia ja tapahtuvat kaunokirjallisen kääntämisen yhteydessä, on reilu kääntäminen laaja-alaisempaa sekä tekstilajien että näkyvyyden keinojen suhteen. Merkittävä näkemys on myös siinä, miten sujuva kääntäminen voi tai ei voi olla osa käänöstä, jonka pyrkimys ei ole kotouttaa käänöstä. Venuti on itse halunnut ”etäännyttää” termejä toisistaan, mutta hänen teoriansa kannalta niitä on vaikea käsitellä erillään, kaikki olosuhteiden variaatiot huomioon ottaen. Mikäli kääntäjä näkyy käänöksessä

ekstratekstualisin keinoin esille pantuna, sujuvan tekstin rinnalla, on ainakin reilun kaupan kääntämisen näkökulmasta mahdotonta puhua näkymättömästä kääntäjästä. Toisaalta runsas tekstuaalinen näkyvyys ekstratekstuaalisen näkyvyyden puuttuessa ei takaa Venutin päämäärän täyttymistä, eikä toisaalta myöskään täytä reilun käännöksen kriteerejä.

6. Lopuksi

Tutkimuksen tavoitteena oli pohtia Venutin teoriaa ja eri toten vieraannuttavaa kääntämistä ”reilun kaupan kääntämisen” näkökulmasta, paneutuen reilun kääntämisen kannalta olennaisiin teorian osa-alueisiin. Tarkoitus oli näin selvittää, olisivatko Venutin ajatukset soveltuvia reilun kaupan kääntämisen teoreettiseksi pohjaksi. Reilun kaupan kääntäminen on itse kehittämäni ajatus, joka perustuu visioon käännöksestä ”reilun kaupan tuotteena”, jonka koko tuotantokaari kestää eettisen tarkastelun.

Venutin teoria vaikutti alun perin varsin yhteneväiseltä ja sopivalta kehittämäni reilun kaupan kääntämisen teoriatueksi. Venuti pyrki murtamaan vakiintunutta vallanjakoa, jossa anglo-amerikkalainen kulttuuri ja englannin kieli ovat muuhun maailmaan nähden epädemokraattisen hallitsevassa asemassa. Tämä ylivalta toteutuu Venutin mukaan myös kääntämisessä monin tavoin; anglo-amerikkalainen kulttuuriipiiri tuottaa paljon muihin kieliin käännettävää kirjallisuutta, mutta ei ole itse yhtä lailla vastaanottavainen muiden kulttuurien tuotteille. Kun kirjallisuutta käännetään englanniksi, noudatetaan sujuvan kääntämisen politiikkaa, jonka avulla tuotetaan kotoutettuja käännöksiä, jotka pyrkivät sujuvan luettavuuden avulla luomaan illusion käännöksestä *lähdetekstinä*. Näin itse lähdeteksti ja -kulttuuri häivytetään periaatteessa näkyvistä, tai ne esitetään kohdekulttuurisen ”koodiston” avulla, jolloin kokemus ”vieraasta” jää yhtä aikaa etnosentriseksi ja narsistiseksi. Venutin vastarinta anglo-amerikkalaista hegemoniaa ja sitä tukevaa kääntämisen politiikkaa vastaan kiteytyy vieraannuttavassa kääntämisessä, joka pyrkii osoittamaan tekstin tulevan eri kulttuurista ja tekemään samalla myös kääntäjää näkyvämmäksi, osoittamalla tekstin käännökseksi.

Venutin vastarinta kääntäjän sorsimista vastaan resonoikin voimallisesti reilun kaupan kääntämisen ”periaatteiden” kanssa; reilua ei ole olla arvostamatta jokaisen kääntämisen ketjuun osallistuvan panosta, arvostus taas saa sekä aineettoman että aineellisen muodon. Toisin sanoen lähdetekstin ja käännöksen kirjoittaja voidaan nähdä (luovan) työpanoksensa myötä samanarvoisina tekijöinä omissa kulttuureissaan, ja samoin molempien työpanoksesta koitua taloudellinen hyöty pitää jakaa oikeudenmukaisesti, samoin taata työn tekijälle tekijänoikeus. Venuti ajaa kääntäjän arvostusta esimerkiksi juuri taloudellisesta näkökulmasta, samoin tekijänoikeuskysymysten kannalta sekä kritisoi kääntäjien näkymättömyyttä mm. kirjallisuuskritiikeissä.

Vieraannuttava käännöstapa vaikuttaisi sopivan myös reilun kaupan kääntämiseen juuri näiden

lähtökohtiensa perusteella. Reilua on se, että käänös ei esiinny kohdekulttuurin tuotteena ja se, että tärkeä osatekijä kääntämisen ketjussa, kääntäjä itse, ei häivyty näkymättömiin. Ongelmia Venutin teoriassa reilun kaupan kääntämisen käytännön näkökulmasta tuottaa kuitenkin eri toten se, miten kääntäjä tuodaan näkyviin ja minkä roolin lähdekulttuuri ja toisaalta lähdetekstin kirjoittaja vieraannuttavassa kääntämisessä saa.

Kääntäjä itse onkin aika pieni osanen Venutin esittämää globaalia kulttuurivaihdollista vinoutumaa, vaikka kääntäminen itsessään voidaan nähdä varsin merkityksellisenä sekä vallitsevan olotilan jatkuvuuden että siihen kohdistuvan vastarinnan välineenä. Venutin ajaessa kääntäjän näkyvyyttä, ei ”kääntäjää” voi ajatella kirjaimellisesti, vaan näkyvyyttä haetaan ensisijaisesti käänöksen käänös-statukselle. Tämän näkyvyyden lisäämisen ja vieraannuttavan (vähemmistöyttävän) kääntämisen välineeksi esitetään kohdekielen- ja kulttuurin konventioita rikkovia kääntämisen tapoja, jotka eivät kuitenkaan varsinaisesti tuo esiin lähdekulttuuria. Voisi jopa kärjistäen todeta, että lähdekulttuurin välittymistä ajatellen vieraannuttava kääntäminen ei välttämättä ole aina kotouttavaa kääntämistä ”demokraattisempaa”. Reilun kaupan kannalta tässä on merkittävä näkemyksellinen ero, jonka myötä Venutin teoria ei palvele reilun kaupan kääntämistä.

Venuti ei tarjoa kääntäjälle yksiselitteisiä neuvoja sen suhteen, miten vieraannuttamista pitäisi toteuttaa. The Scandals of Translationissa kuitenkin esitellään Jean-Jacques Lecercleltä lainattu *remainder*, joka voidaan nähdä venutiaanisenä käänöstyökaluna. Kielen variaatiolla käänöstä vähemmistöyttävä kääntämisen tapa ei kuitenkaan sinänsä ole reilun kaupan kääntämisen ajatusmaailmaan sopiva, sillä se ensinnäkin on sovellettavissa varsin rajallisesti kaunokirjallisen kääntämisen yhteydessä, eikä se myöskään edistä sinällään kääntäjän saati lähdekulttuurin näkyvyyttä. Se myös ”sotkee” lähdetekstin laatijan sanomaa; *remainder* voi viedä lukijan jonnekin aivan muualle kuin lähdetekstissä on tarkoitus, ja tämä ”muualle” on aina jossain kohdekulttuurin aineksin osoitettavassa osoitteessa.

Venutin teoria on hankalasti sovellettavissa reilun kaupan kääntämiseen myös suhteessaan käänökseen vastaanottoon. Venutiaanisen teorian päämäärien toteutuminen edellyttää ennen kaikkea lukijan muuttumista; tämä on ymmärrettävää sillä mikään kääntämisen strategia ei voi onnistua ellei sillä ole yleisöä. Vieraannuttava kääntäminen puolestaa tuottaa käänöksiä, jotka eivät noudata niitä ”sääntöjä”, joihin ”suuri yleisö” on tottunut. Näin ollen muutos ei ole mahdollinen, ellei ”suuri yleisö” muuta lukutapaansa ja näe vieraannuttavaa strategiaa oudoilta

sanavalinnoilta. Tähän voidaan lukijaa ohjata esimerkiksi kääntäjän esipuheen avulla. Reilun kaupan kääntäminen ei taas lähtökohdiltaan ole tarkoitettu tuottamaan käännöksiä, joita varten lukijan tarvitsisi *nähdä vaivaa*. Vaikka sen tähtäimessä onkin eräänlainen asenten muokkaus, se pyrkii lisäämään lukijan tietoisuutta käännöksen käännös-statuksesta, kääntäjästä ja lähdekulttuurista esimerkiksi para- ja ekstratekstuaalisin keinoin, ja tekstuaalisin keinoin siinä määrin kuin se on mahdollista ilman, että alkuperäinen viesti vääristyy.

Ongelma piilee myös siinä, että eräänlaisia hegemonia – pienempi kulttuuri -pareja on ympäri maailmaa, ja tällaista jakoa voidaan nähdä myös maiden sisällä. Venutin teoria tunnistaa vain yhden tällaisen valtasuhteiden asettelumallin, osapuolina ”Anglo-Amerikka” ja muut maat. Reilun kaupan kääntämisen pitäisi olla mahdollista kaikkialla, eikä se sinänsä liity esim. kolonialismiin. Mikäli Venutin teoria ajaa hegemonian kukistamisen ohella tasa-arvoistunutta tilannetta globaalissa mittakaavassa, se ajaa myös reilun kaupan kääntämisen asiaa. Venutin vieraannuttaminen on kuitenkin sinällään hankala soveltaa muun kaltaisissa maantieteellisissä jaoissa, vaikka ”englannin” tilalle sijoittaisikin Suomessa ”suomen” ja ”muun” tilalle ”saamen”.

Suuri kysymysmerkki asettuu myös sen pohdinnan jälkeen, miten ”hegemonia” saadaan kukistumaan kääntämisen avulla? Tätä on pohdittu myös Venutin kritiikeissä, enkä ole löytänyt Venutista varsinaista vastausta. Kysymystä voisi tarkentaa vielä seuraavasti: miten hegemonia saadaan kukistumaan vieraannuttavan kääntämisen avulla, kun laaja lukijakunta ainakin Venutin mukaan on lähtökohtaisesti haluton tarttumaan tällaisiin käännöksiin? Entä miten käännöksen käännös-statuksen tekstuaalinen näkyvyys takaa kääntäjän näkyvyyden? Tästä seuraa kysymys, miten Venutin vieraannuttava kääntäminen voi antaa teoriapohjan reilun kaupan kääntämiselle, kun se itsessään jättää merkittäviä seikkoja avoimeksi tai vähintäänkin haasteellisiksi määrittää.

Venuti nostaa yhtä kaikki esille hyvin tärkeitä asioita; kääntäminen ei ole läheskään aina demokraattinen teko ja siitä hyötyy usein eniten sellainen taho, joka ei ole vaikuttanut käännöksen luomistyöhön. Etnosentrismi ei edistä minkään kansakunnan hyvinvointia, eikä näin ollen etnosentrisen maailmankuvan perustalle rakennettu kääntämisen perinne toimi lähde-eikä kohdekulttuurin eduksi. Kääntäminen on toimintaa, jolla on merkitystä ja jolla voidaan vaikuttaa. Tällaista taustaa vasten Venuti on tärkeä ”henkinen” vaikuttaja reilun kaupan kääntämiselle, ja voidaan todeta, että Venutin ajatukset ovat lähtökohtaisesti olleet merkittävässä

osassa tällaisen reilun kaupan kääntämisen ajattelulle. Venutin huomiot esimerkiksi *remainderin* suhteen ovat tärkeitä myös reilun kaupan kääntäjälle; Venutin ehkä suurin merkitys reilun kaupan kääntämiselle onkin kaikki se, mitä hän on tuonut käännöstieteelliseen tietoisuuteen. Lähempi Venutin tarkastelu kuitenkin osoittaa, ettei Venutista ole varsinaiseksi teoreettiseksi pohjaksi reilun kaupan kääntämiselle käytännön käännöstoiminnan osalta.

Lähteet

- Bennet, Paul. 1999. The Scandals of Translation. (review) *The translator* 5:1. 127–134.
- Delabastita, Dirk. 2010. Histories and Utopias. On Venuti's The Translator's Invisibility. *The Translator* 16:1. 125–134.
- Koskinen, Kaisa. 2000. *Beyond ambivalence: postmodernity and the ethics of translation*. Tampere: University of Tampere.
- Lecerclé, Jean-Jacques. 1990. *The Violence of Language*. London: Routledge.
- Munday, Jeremy. 2001. *Introducing translation studies: theories and applications*. London: Routledge.
- Oittinen, Riitta ja Paloposki, Outi. 2000. The Domesticated Foreign. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo San Salvador, Yves Gambier (toim.), *Translation in context: selected contributions from the EST Congress, Granada 1998*. Amsterdam: Benjamins, cop. 373–390
- Puusa, Anu. 2008. Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi* 4. 36–42
- Pym, Anthony. 1996. Venuti's Visibility. *Target* 8:1. 165–177
- Schleiermacher, Friedrich. 2007 [1838]. Eri kääntämismetodeista. Kilpeläinen, Tapani (toim.), *Kääntökirja: kirjoituksia kääntämisen filosofiasta*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura. 7–36.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. *The turns of translation studies: new paradigms or shifting viewpoints?* Philadelphia, PA : John Benjamins.
- The concise Oxford dictionary of current English*. 1990. Allen, R.E. (toim.), Oxford: Clarendon Press.
- Venuti, Lawrence. 2008a. *The Translator's Invisibility: a history of translation*. 2nd edition. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2008b. Translation, Interpretation, Canon Formation. Lianeri, Alexandra ja Zajko, Vanda (toim.), *Translation and the classic: identity as change in the history of culture*. Oxford; New York: Oxford University Press. 27–51
- Venuti, Lawrence. 2002. The difference that translation makes: the translator's unconscious. Riccardi, Alessandra (toim.), *Translation Studies. Perspectives on an Emerging Discipline*. Cambridge: Cambridge University Press. 214–239
- Venuti, Lawrence. 2000. Translation, community, utopia. Venuti, Lawrence ja Baker, Mona (toim.), *The translation studies reader*. London: Routledge. 468–488
- Venuti, Lawrence. 1998a. *The Scandals of Translation: towards an ethics of difference*. London: Routledge.

Venuti, Lawrence. 1998b. Strategies of translation. Baker, Mona (toim.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 240–244

Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility: a history of translation*. London: Routledge.

ENGLISH SUMMARY

Releasing fair remainders – Venutian theory and fair-trade translation

Ever since my very first encounter with Lawrence Venuti (in the, sadly, not very “live” format of words on pages) and his translation theory I have found his thoughts absolutely fascinating. He was the first to inform me that translating is an act of taking sides, choosing your enemies and making your contribution to the good of mankind. Until then I had thought that my role as a translator would be that of a servant’s, i.e. helping my reader understand what somebody somewhere far away once said. Never did I stop to think that the way I translate had any significance to any greater issues at any scale, let alone to democracy on a global scale. However, what I also never stopped to do after getting acquainted with Venuti was to look beyond his words and find out what his theory suggests that I actually do as a translator. The first thing I realised after finally taking a closer look at his theory was that he actually does not say very much about that. As I assumed a more critical approach to his ideas and started questioning his “declaration” I found that in the end his theory as a whole is, quite paradoxically, not democratic in all its aspects to translating and its use as a way of combatting what’s wrong in the world at all. (I realise I’m not the first to acknowledge this, though.) All this made me even more curious about the venutian theory, and led me to embark on an ever so interesting journey that resulted in this thesis. I will now explain how the study was conducted, from the starting point to the conclusions.

Background

My starting point in this thesis was a “system” of translation that I have developed myself, according to my own ideas of equality of all mankind. The ideological background to the “system” has been borrowed from the Fair Trade Organizations. According to the Fairtrade website,

“Fairtrade is an alternative approach to conventional trade and is based on a partnership between producers and consumers. Fairtrade offers producers a better deal and improved terms of trade. This allows them the opportunity to improve their lives and plan for their future. Fairtrade offers consumers a powerful way to reduce poverty through their every day shopping.

When a product carries the FAIRTRADE Mark it means the producers and traders have met Fairtrade standards. The standards are designed to address the imbalance of power

II

in trading relationships, unstable markets and the injustices of conventional trade.”
(Source: http://www.fairtrade.net/what_is_fairtrade.html. Viewed 24 April 2010)

I see Fairtrade as the embodiment of the current trend of ethical consumerism. Awareness of issues such as “justice” and “imbalance of power” is on the rise in the context of everyday purchases and it would appear that the average consumer does not want to take part in the exploitative production of goods, as long as the alternative is made comparably conveniently available. There seems to be a growing interest in the *origins* of the products we use and Fairtrade appears to be the answer to the question “how not to support big bad multinational exploiter-corporations”.

In my view the “ideology” of Fairtrade could be applied to translation as well. If we regard a translation as an end product, the process of bringing a translation into existence can be seen as a production cycle, with several participants contributing to the process. This translatory production cycle could be scrutinised according to Fairtrade values to develop a “production system” that would provide “ethically certified” translations to all consumers. This would mean visibility of all the stages of translation production; the source culture, the author, the translator, the publisher. Fairtrade translation would also mean equality of all the contributors, i.e. the proceeds of the translation would benefit all those who helped to “make” it. Fairtrade translations would also be “fair” in that they would come from different parts of the world, providing literature also from countries that are not usually represented in Western bestseller lists.

The idea of fairtrade translation includes the in-built assumption of a world divided into the two types of countries; affluent and less affluent. The idea is to create a forum where this binary division does not “exist” and where cultural exchange in the form of translations is not restricted by the boundaries of global economics. However, the free movement of translations should not be one-way only (from the translationally less vocal cultures to the dominant ones).

The translation theory of Lawrence Venuti would appear to be very suitable as a theoretical basis for such a translation system. Venuti is known for combatting global injustice in terms of foreignising translation, and his theory recognizes the trade imbalance of translation, which reflects the power imbalance between the affluent West (in Venuti’s theory this is considered to consist of the Anglo-American hegemony) and developing countries. In my thesis I attempted to examine the concepts of Venuti’s theory to find out whether they are applicable to my fairtrade translation system. The thesis is purely theoretical, and the focus was on Venuti’s

theory as presented in his main work and relevant articles. I used concept analysis as my method to review Venuti's ideas and to reflect their applicability to my practical approach to "democratic translation". Concept analysis was a logical tool, as it can be used to "discover different meanings attached to a concept, to create an operational definition for a concept or to organise, define or complete existing data" (Puusa, 2008:39). I will now present my analysis of Venuti's theory and then move on to reflect the Venutian theory to my idea of fairtrade translating.

Venutian theory

Venuti's two major works, *The Translator's Invisibility* (1995) and *The Scandals of Translation* (1998) present his vision of what is wrong in the world and the role translation plays in both promoting and resisting global injustice. *The Translator's Invisibility* suggests *foreignising* translation as a method of fighting the wrongs of the world (the term has been derived from the German philosopher Friedrich Schleiermacher), and *The Scandals of Translation* continues this work, introducing also the concept of *minoritising* translation (which is concerned with the same issues as foreignising, but with a slightly different approach and the added strategic "tool" called the *remainder*).

Venuti's influential 1995 book begins by presenting a translatory tradition which is based on the invisibility of the translator, which results from a fluent translation strategy. This strategy also causes the source culture be less visible in the translation, and in pursuing an easy and pleasurable reading experience, it "shapes" the foreign element in the translation into a more easily absorbable version, by often attaching notions from the target culture to make the translation more understandable, thus producing *domesticated* translations. According to Venuti, this kind of translational tradition is specifically Anglo-American and it is devised to serve the Anglo-American cultural hegemony and the dominance of the English language. He regards the current situation intolerable and presents foreignizing translation as a way of combatting the hegemony:

I want to suggest that insofar as foreignizing translation seeks to restrain the ethnocentric violence of translation, it is highly desirable today, a strategic cultural intervention in the current state of world affairs, pitched against the hegemonic English-language nations and the unequal cultural exchanges in which they engage their global others. Foreignizing translation in English can be a form of resistance against ethnocentrism and racism, cultural narcissism and imperialism, in the interests of democratic geopolitical relations. (Venuti, 1995:20.)

In *The Scandals of Translation* (1998) the notion of “ethics” is used by Venuti as well, and he brings flavours from post-colonial translation to the discussion of resistance of the hegemony. The translation theory also applies the dichotomy of major and minor cultures and literatures to further develop foreignising translation, and states that the “economic and political ascendancy of the United States has reduced foreign languages and cultures to minorities in relation to its language and culture”. This calls for *minoritising* translation, bringing marginal literatures to the surface, and the introduction *remainder*, a concept first launched by the linguist Jean-Jacques Lecercle in 1990, which refers to the “minor variables” of language, in opposition to the “major form”. As Venuti suggests: “In releasing the remainder, a minor literature indicates where the major language is foreign to itself” (1998a:10).

Venuti’s agenda of resisting the hegemony and fluent strategy aims at translations which are visibly translations (and where the translator would thus be visible as well). This entails most of all influencing and changing the translatory tradition of the *target* culture (which in Venuti’s theory would appear to be mostly Anglo-American), by choosing translations from less translated genres and cultures and implementing a translation strategy that defies the “fluent” outcome that the common reader has been accustomed to. This would imply that without active and willing participation of the common readers he would only reach a rather limited audience, possibly the kind of readers who are interested in experimental literature as such.

The *remainder* in my view is the culmination of this kind of strategy of resistance. Venuti defines the remainder as a “range of possible phonological, lexical, and syntactical variations on the current standard dialect, which is by definition invested with such cultural and social value as to exclude or repress any substandard forms or restrict them to particular uses and situations.” The remainder then “directs attention to the utter heterogeneity of language”, including variations such as “regional and social dialects, slogans and clichés, technical terminologies, and slang, archaisms and neologisms, literary figures like metaphors and puns, stylistic innovations, and foreign loan words.” (Venuti 2002:219.)

The *remainder* and the standard dialect can be seen as an allegory to the hierarchical position of English and other languages, repressed by its hegemony. While minoritising translation combats the hegemony the “macro-level” by initiating translations and guiding the translation strategy, the *remainder* continues this work on the textual “micro-level” within translations.

Venutian Fairtrade?

While looking at Venuti's theory and concepts from the fairtrade point of view, I also wanted to take into consideration some specific aspects of his theory, which I found of relevance to fairtrade translating. These aspects were reception (the target audience and their expected response to foreignising); location (where translation and reception take place) and visibility (Venuti's "hip" term of 1995). I will now briefly present the Venutian and the fairtrade approach to these aspects and then look at Venuti's theory as a whole from the fairtrade perspective.

Venuti's theory of foreignising translation is based on the assumption of a readership that is reluctant to read foreignised translations, being used to the "easy" and fluent language of domesticated translations. This is also an important factor in maintaining the hegemonic, domesticating translation "system". (2008a:1.) However, if the aim of Venuti's resistance is to conquer the hegemony, it is difficult to see how this is done through translations that only a marginal group will read, as they are by nature not very readable due to the foreignising/minoritising strategy. Venuti responds in defining the "purpose" of minoritising translation by stating that the

goal is ultimately to alter reading patterns, compelling a not unpleasurable recognition of translation among constituencies who, while possessing different cultural values, nonetheless share a long-standing unwillingness to recognize it (1998a:13).

While Venuti recognises the importance of "pleasurability" in changing reading patterns, the idea of the reader needing to subject their expectations to the Venutian ascendancy does not translate into fairtrade translation, which would use the translated literature to promote new ideas instead of demanding its readers to abandon their "wrong" reading habits. The heterogeneity of the target language in translations, which Venuti's theory promotes, would move the fairtrade reader's attention away from *what* has been translated to *how* it has been translated, which would then undermine the ideal of the introduction of diverse literary from different corners of the globe.

The main concern with foreignising translation from the fairtrade perspective is that it seems rather rigid in terms of location, i.e. its focus on the US and UK and the English language. If fluency is not recommended when translating into English, how about when the target language for example a small language, only starting to build its own literature with the help of translations from other cultures? The *Scandals of Translation* (1998) takes such a case into

consideration when discussing the “ethics of location”, coming to the conclusion that domesticating translation does not always entail the cultural narcissism that makes it undesirable in the hegemonic countries. In this sense, Venuti vocalises what fairtrade translation also regards as an important factor in “equal” translatory policy; the context of translating must be taken into consideration when labelling texts as fairtrade (or not).

Visibility was a central theme in the Venuti’s 1995 *The Translator’s Invisibility*. The invisibility is a result of the “trade imbalance” which “underwrites” the domination of English (2008a:13), and promotes fluent translating. However, Venuti pays little attention to all the levels of invisibility; the translator can be made visible in many ways in the translated text and outside. The ways in which Venuti promotes the visibility are mostly concerned with varying the target language form (or choosing texts from literary margins). It would seem that when Venuti is talking about the translator’s visibility, “translator” can be seen as a symbolic concept, while the promoted visibility is actually that of the text’s translation status. In terms of fairtrade translation, the concept of visibility is of great importance; it ensures that the translation process is “fair” to all contributors as they are visible somewhere in the translation. However, Venuti’s visibility would seem to refer to a slightly different kind of visibility, which would appear not to serve the ideals and aims of fairtrade translation.

The problem with Venuti’s theory from the fairtrade point of view is in its focus on producing translations which aim at changing the receiving literary scene with texts that require the reader to actively interpret the translator’s solutions and first of all, to recognise where foreignising happens. Without this, the efforts of the translator have been in vain. Fairtrade translating is not about producing experimental literature, but promoting a more equal trade of translating, while providing a forum for different kinds of literature from different parts of the world and recognising the varying sources of the texts in the translations (by any means that the translator finds suitable for the specific text in its specific context).

This leads to the next major problem of attempting to combine Venuti and fairtrade translating. Foreignising translation (despite its name) nor minoritising translation are primarily concerned with presenting the source culture.

Foreignizing translation signifies the difference of the foreign text, yet only by disrupting the cultural codes that prevail in the target language. In its effort to do right abroad, this translation must do wrong at home, deviating enough from native norms to stage an alien reading experience... (Venuti 1995:20.)

For fairtrade translation the source culture is crucial notion, and the kind of translating that Venuti suggests (above) does not comply with this. The *remainder* is a good example of Venutian translation; it plays with the source language, thus creating a superficially (at least) domesticating effect with no reference to the origin of the source text. The *remainder* is subjective, dependent on the interpretation of the reader, and it is always derived from the target culture. Venuti's concept of visibility, while promoting the translation-status-visibility, does not guarantee the visibility of the source culture either.

Conclusions in brief

While Venuti promotes issues that are of great importance to fairtrade translating, he does this within such a limited scope of literature that his theory is not applicable as such. Fairtrade translation requires flexibility to adjust to its varying contexts, and Venuti's theory seems too rigid to accommodate for this. It also promotes the kind of translation strategies that would seem to exclude a large readership, while fairtrade translations aim to reach as many readers as possible. However, as an ideological background Venuti can be very useful to fairtrade translating. His ideas are probably the reason that the whole concept came to exist, and in that his theory is indispensable to fairtrade translation.